

პოლემიკა

როლანდ თოფჩიშვილი

„საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომების“ რედაქტორებს – თედო ღუნდუას, მარიამ ჩხარტიშვილსა და ალექსანდრე ბოშიშვილს

„საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომების“ 2011 წელის IV ტომში გამოქვეყნდა თსუ კავკასიოლოგიის ინსტიტუტის პროფესორის, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის კავკასიის ეთნოლოგიის განყოფილების (რომლის გამგეც მე გახლავართ) უმცროსი მეცნიერთანამშრომლის *ჯონი კეციანის* წერილი, სათაურით „კავკასიაში ეთნიკური ვითარებისა და ცივილიზაციური კუთვნილების შესახებ (პასუხი რ. თოფჩიშვილის ინტერპრეტაციებს)“. შეგახსენებთ: ავტორი აკრიტიკებს ჩემს სამეცნიერო შეხედულებებს ე.წ. კავკასიური ცივილიზაციისა და კავკასიაში ეთნიკური ვითარების ცვლილებების შესახებ. გულწრფელად უნდა ვთქვა, რომ არა ვარ მომხრე მეცნიერმა დრო დაკარგოს და პასუხის ღირსად მიიჩნიოს მსგავს „კრიტიკოსთა ნააზრევი“. როგორც მოგეხსენებათ, ყველა მკვლევარს აქვს შესაძლებლობა საკუთარი ნაფიქრ-ნააზრევი სამეცნიერო ნაშრომში ჩამოაყალიბოს. სხვათა შორის, განსხვავებულ მოსაზრებათა შესახებაც არ შეიძლება მეცნიერს მკვეთრი რეაქცია ჰქონდეს. როგორც ცნობილია, მეცნიერება და, მათ შორის, ჰუმანიტარულიც კატეგორიულობას ვერ იტანს. კატეგორიული იყო ჰუმანიტარული მეცნიერება საბჭოთა პერიოდში. საბჭოთა მეცნიერება კატეგორიული იმიტომ იყო, რომ **ის გარკვეულ ჩარჩოებში იყო მოქცეული** – ისტორიული მატერიალიზმი იყო ყველაფრის მიმართულების მიმცემი; დებულებები ზემოდან მოდიოდა. აქედან გამომდინარე, მეცნიერებაც იძულებულნი იყვნენ სქემებისათვის მოერგოთ თავიანთი ნააზრევი. ხშირად გაიგონებდით, ან წაიკითხავდით: „ეს საკითხი საბოლოოდ დადგენილია“, „საბოლოოდ გადაწყვეტილია“, „ჭეშმარიტებაა“, „ამ სფეროში საკვლევი აღარაფერია“. ფაქტობრივად, არავის შეეძლო მეცნიერების ლიდერთაგან განსხვავებული აზ-

რის გამოთქმა. იყო მეცნიერთა გარკვეული წრის ერთგვარი კულტიც – მათ მიერ გამოთქმული მოსაზრებები აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად ცხადდებოდა და სხვას განსხვავებული აზრი არ უნდა გამოეთქვა, იმავე საკითხებზე წერა არ შეიძლებოდა. ერთი სიტყვით, მეცნიერებაშიც ცეკას მსგავსი სტრუქტურა არსებობდა; უფრო მეტიც, კომუნისტური პარტია და მისი ცენტრალური კომიტეტი ერეოდა ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა საქმეებში. მაგალითად, შეიძლება აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის პრობლემები მოვიყვანოთ, ზემოდან მოცემული ჩარჩოებით ხდებოდა სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიათა ისტორიის შესწავლა (აქ შეიძლება გავიხსენოთ ცეკას მითითებით *უშანგი სიღამონიძისათვის* მინიჭებული სადოქტორო სამეცნიერო ხარისხის ჩამორთმევა).

საისტორიო და ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში არსებული ბევრი წყაროსა და მონაცემის სანდოობაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია. მონაცემები ზედაპირზე ღვეს და ყველაფერი ნათელია. წარსულში და დღესაც მკვლევრები ასეთ მასალებსა და წყაროებს სათანადო, ხშირად სხვადასხვაგვარ ინტერპრეტაციას აძლევენ. მეცნიერებს დასკვნების გაკეთების საშუალებას არსებული წყაროსა და მასალის ანალიზი აძლევს, მაგრამ წინასწარ აკვიატებული დასკვნისათვის მასალის მორგება უკვე მეცნიერება აღარაა.

ამრიგად, მეცნიერს შეიძლება განსხვავებული შეხედულება ჰქონდეს, მაგრამ ის აუცილებლად სათანადო მონაცემებს უნდა ეყრდნობოდეს არგუმენტირებული მსჯელობისთვის. კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას უნდა მივაპყრო თქვენი ყურადღება: მართალია, საისტორიო მეცნიერება ფაქტების საშუალებით მიახლოებითი სინამდვილის დადგენაა, მაგრამ ქართველოლოგიას ჩვენს შემთხვევაში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაც აქვს – ის საკუთარი ხალხის კულტურის წარმოჩინებას ემსახურება და ეთნიკური/ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნების სამსახურშია. ერთი სიტყვით, მეცნიერი ნებისთუ უნებლიეთ არ უნდა აკინებდეს და ჩქმალავდეს იმ კულტურულ მიღწევებს, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში თაობების მიერ იყო შექმნილი. თუმცა ის მითოლოგიებმაც არ უნდა ქმნიდეს და ისტორიისა და კულტურის მიღწევების ფალსიფიცირებასა და ზეადმატებულ ხარისხში წარმოდგენას არ უნდა ცდილობდეს. სამწუხაროდ, ასეთი ტენდენციები დღეს ფრიად დამახასიათებელი რამაა სხვადასხვა ხალხების მეცნიერთა წრეებისათვის, რაც განსაკუთრებით ჩვენ ირგვლივ მკვიდრ, მეზობლად მცხოვრებ ეთნოსებს ეხებათ.

ჩემი სტატია „კავკასიური ცივილიზაციის შესახებ“ ზემოხსენებული „კრიტიკოსისაგან“ განსხვავებული შეხედულებების შემცველია. ეს განსხვავე-

ბული შეხედულებები მავანთა მიერ ერთგვარ შეურაცხყოფად იქნა აღქმული. ჩემი სამეცნიერო ნაშრომი ძირითადად მიემართებოდა რამდენიმე „რუსეთელ“ მეცნიერს, რომლებიც „კავკასიურ ცივილიზაციაში“/„მთურ კავკასიურ ცივილიზაციაში“ ქართულსაც ათავსებენ. მე მხოლოდ იმ ფაქტის აღნიშვნით დავკმაყოფილდი, რომ ერთ-ერთი ქართველი ავტორიც ამ მოსაზრებას იზიარებს. ეს ქართველი ავტორი კი შეეცადა ჩემი მეცნიერული შეხედულებების „განჩქებას“. არ ვაპირებდი „კრიტიკოსისათვის“ პასუხის გაცემას, რომ არა ერთი ფაქტი: მას შეცდომაში შეჭყავს მკითხველი და ისეთ რამეს მომაწერს, რაც არასოდეს და არსად დამიწერია და ჩემთვის, როგორც მოქალაქისათვისაც, მიუღებელია. საქმე ის გახლავთ, რომ მე **თითქოს კავკასიის ხალხებს სტუმრებად და მასპინძლებად ვყოფ.** ციტატას ქვემოთ შემოგთავაზებთ, ამჯერად კი მოვლენებს გავუსწრებ და კითხვას დავსვამ და პასუხსაც აქვე გავცემ: ჩემს ნაშრომს – კავკასიაში ეთნიკური ვითარების ცვლილებების შესახებ – რატომ „განაჩქებებს“ კრიტიკოსი? მას ხომ უშუალოდ „კავკასიური ცივილიზაცია“ ეხებოდა, რომლის აღიარებულ სპეციალისტადაც მიიჩნევს თავს? მიზანი ნათელია: მკითხველი უნდა დარწმუნდეს, რომ რ. თოფჩიშვილი „კავკასიური ცივილიზაციის“ პრობლემას არ უნდა ეხებოდეს, რადგან კავკასიის ისტორიასა და ეთნოლოგიაში მას ფაქტობრივი მასალის ცოდნა არ გააჩნია. ამის დამადასტურებელია ციტატაც: „სამწუხაროდ, პროფესორ რ. თოფჩიშვილს ამ ბოლო დროს კავკასიის ხალხების ისტორიასთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ თავის შრომებში (1. Этническая обстановка на историческом и современном Кавказе //კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, XII, 2010 და 2. კავკასიური ცივილიზაციის“ შესახებ // თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, II, 2011) ცალსახად ნეგატიური შეფასებები აქვს წარმოდგენილი მათი თანაცხოვრებისა და კულტურის შესახებ, უარყოფილია რეგიონის ხალხთა ერთიანი ცივილიზაციური კუთვნილება“ (ჯ. კვიციანი. კავკასიაში ეთნიკური ვითარებისა და ცივილიზაციური კუთვნილების შესახებ: პასუხი რ. თოფჩიშვილის ინტერპრეტაციებს//ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. IV, თბ., 2011, გვ. 458).

ახლა დაპირებული ციტატა: „**პირველ ნაშრომში კავკასიის ხალხები ძველებურად დაყოფილია „სტუმრებად და მასპინძლებად“, „კულტურულებად და ნაკლებ კულტურულებად“ და ა.შ. შესავალში, სადაც საუბარია კავკასიის**

პოლიეთნიკურობაზე, აქ მცხოვრებ ხალხებს (ადილები, აფხაზები, ვაინახები, დაღესტნელები, ქართველები და ა.შ.) ავტორი კავკასიურ ენათა ჯგუფს მიაკუთვნებს. მაგრამ იქვე რატომღაც დასძენს, რომ „**რაც მთავარია, მარტო ქართველები არიან ერთადერთი ხალხი კავკასიური წარმომავლობისა**“ და რომელთაც „გაანჩათ თავისი ორიგინალური დამწერლობა (თოფჩიშვილი, 2010, გვ. 59). მისი აზრით, ოსები, ბალყარელები და ყარაჩაელები შედარებით ახლახან დასახლებულან კავკასიაში. გაუგებარია ბალყარელთა და ყარაჩაელთა წარმოშობის რომელ ვერსიას ემხრობა ავტორი, რადგან ერთ შემთხვევაში ის ამტკიცებს, სავიარებიდან (ჰუნების ერთ-ერთი ტომი) წარმოიქმნენო და მეორე შემთხვევაში მათ ყივჩაღურ წარმომავლობაზე ლაპარაკობს (თოფჩიშვილი, 2010, გვ. 59)“.

ბატონო რედაქტორებო! მინდა მოგახსენოთ, რომ „კრიტიკოსი“ ამახინჯებს ჩემ მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს და თავისებური ინტერპრეტაციებით თარგმნის რუსული ენიდან. პირველ რიგში, **შეურაცხყოფილი გახლავარ იმით, რომ, თურმე, კავკასიის ხალხებს სტუმრებად და მასპინძლებად ვყოფ. ასეთი რამ არსად მიწერია.** ეროვნული მოძრაობის გარიჟრაჟზე ხანდახან გაიგონებდით საქართველოში მცხოვრები ზოგიერთი ხალხის სტუმრებად გამოცხადების შესახებ. ვინც ეთნოსის თეორია იცის (მე კი ეთნოსის თეორიის მცოდნედ მივიჩნევ თავს) და საერთაშორისო სამართალი, კარგად მოეხსენება, რომ ქვეყანასა თუ გეოგრაფიულ რეგიონში მცხოვრები ხალხების სტუმრებად და მასპინძლებად დაყოფა, რა თქმა უნდა, უეცრობა, არაპუმანურობა და, უფრო მეტიც, მკრეხელობაა. ეთნიკური ერთობა, რომელიც გარკვეულ ტერიტორიულ ერთეულზე, ტიტულოვანი ეთნოსის გვერდით ცხოვრობს, სამი თაობის შემდეგ უკვე მკვიდრად მიიჩნევა. საერთოდ, ხალხების „სტუმრებად“ და „მასპინძლებად“ დაყოფა მეცნიერების საქმე არაა. სტუმარი იმას ნიშნავს, რომ დროებით ცხოვრობს და ოდესმე – ახლო თუ შორეულ მომავალში – უნდა მოიკიდოს გუდა-ნაბადი და ისტორიულ სამშობლოში, ან სადაც უნდა იქ გადასახლდეს. ასეთი აზროვნება ხომ ჩვეულებრივ ფაშიზმად კვალიფიცირდება. „კრიტიკოსის“ ნართაული დასკვნა ასეთია: **თსუ-ის პროფესორი როლანდ თოფჩიშვილი ფაშისტია.** არ მინდოდა ჩემს თავზე მესაუბრა, მაგრამ იძულებული ვარ ვთქვა, რომ ეროვნული მოძრაობის გარიჟრაჟზე ე.წ. სტუმრებს თუ ვინმე იცავდა (პარლამენტარებთან პირადი შეხვედრებითა და საუბრებით და პრეზიდენტებთან პირადი წერილების მიწერით, საგაზეთო პუბლიკაციებით), ერთ-ერთი მე გახლდით. **ზ. გამსახურდიასა და ე. შევარდნაძის**

სახელებზე გაგზავნილი წერილები შენახული მაქვს და მომავალში, თუ საჭირო გახდა, არც მათ გამოქვეყნებას მოვერიდები.

„კრიტიკოსის“ მიერ მითითებულ 59-ე გვერდზე ჩამოთვლილი მაქვს ყველა კავკასიელი ხალხი, როგორც საკუთრივ კავკასიური წარმომავლობის, ისე სხვადასხვა დროს მიგრირებული თურქულენოვანი და ირანულენოვანი ხალხები. ამ ხალხების შესახებ არსად მიწერია, რომ ისინი ახლახან დასახლდნენ კავკასიაში. ვრცელი ციტატა მომყავს ნაშრომიდან, რომლის დამახინჯებულ ციტირებასა და ასევე დამახინჯებულ თარგმანს სთავაზობს მკითხველს „კრიტიკოსი“: «Из ираноязычных народов Кавказа следует называть осетин, предки которых – аланы – поселились на Кавказе в исторически обозримом прошлом. Что касается ираноязычных народов тат и талышей, они являются одними из древнейших коренных жителей Кавказа. Тюркоязычные народы поселились на Северном и Южном Кавказе в разные периоды истории. **Азербайджанцы, если являются коренными жителями Южного Кавказа, то кумыки, ногайцы, балкарцы и карачаи – жителями Северного Кавказа.** Индоевропейцами по происхождению являются армяне. С испокон веков на Кавказе также проживают как горские, так и грузинские евреи. **Родиной всех вышеперечисленных этносов является Кавказ»** (Р. Топчишвили. *Этническая обстановка на историческом и современном Кавказе* // *კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული*, XII, 2010: 59). სად მიწერია, რომ არაკავკასიური წარმომავლობის ხალხები ახლახან დასახლდნენ კავკასიაში? სად მიწერია, რომ არაკავკასიური წარმომადგენლის ირანულენოვანი და თურქულენოვანი კავკასიელი ხალხები კავკასიის მკვიდრნი არ არიან? შავად გამოყოფილ სტრიქონებს თუ კიდევ ერთხელ გაადევნებთ თვალს, ნახავთ, რომ ამ ეთნოსების შესახებ ხაზგასმით ვწერ: მათი სამშობლო კავკასიაა და რომ ისინი სხვებთან ერთად კავკასიის **ადგილობრივი მკვიდრნი** არიან. ყოველივე ამის შემდეგ რა დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ? ჩემი პასუხი ასეთი გახლავთ: **აზრი და დამოკიდებულება ან მიზანმიმართულად დამახინჯებითაა გადმოცემული, ან კიდევ წაკითხულის გაგების პრობლემასთან გვაქვს საქმე.**

რაც შეეხება კულტურას, ზემოთ მოყვანილ ციტატაში „კრიტიკოსი“ წერს, რომ პირველ ნაშრომში (რომელიც კავკასიის ეთნიკური ვითარების დინამიკას ეხება), გარდა იმისა, რომ კავკასიის ხალხები „სტუმრებად და მასპინძლებად“ დავყავი, მათ „კულტურულებად და ნაკლებ კულტურულებადაც“ ვყოფ თურმე. ნაშრომი ხელახლა სამჯერ წავიკითხე, მაგრამ მსგავს

რამეს ვერ მივაკვლიე. თუმცა რაა იმაში განსაცვიფრებელი, რომ ხალხები კულტურის ღონით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან. ეთნოლოგიის კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი სფერო კულტურის, უფრო სწორედ, ეთნიკური კულტურის შესწავლაა. ეთნიკური კულტურაა ხალხების ერთ-ერთი განმასხვავებელი ნიშანი. პირველი, რასაც სტუდენტებს ვეუბნებით ისაა, რომ უკულტურო ხალხი არ არსებობს. ამას გვასწავლიდა აკადემიკოსი *გიორგი ჩიტაია*. კულტურის საკითხს ვრცელი ადგილი ეთმობა ჩვენს სახელმძღვანელოში „თეორიული ეთნოლოგია“ (თანაავტორები *ქ. ზუციშვილი* და *რ. გუგუშვილი*). ზოგიერთმა ხალხმა კულტურის მაღალ საფეხურებს მიაღწია, ზოგიერთი კი პრიმიტიული კულტურის დონეზე დარჩა. განა კულტურის თვალსაზრისით არ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან ევროპელები და ტროპიკულ აფრიკაში მცხოვრებნი? განსხვავება იყო კულტურის დონის მიხედვით კავკასიის ხალხებს შორისაც. კავკასიის ხალხებს არ ჰქონიათ საერთო და ერთი დონის კულტურა. ქართველები და სომხები ამ თვალსაზრისით თუ ჩრდილოეთ კავკასიელებზე დაწინაურებული იყვნენ, რა არის ამაში გასაკვირი? ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მართო მონუმენტური საეკლესიო არქიტექტურა არ განასხვავებდა, ერთი მხრივ, ქართველებსა და სომხებს, და, მეორე მხრივ, ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებს ერთმანეთისაგან?! ახლა დამწერლობასა და მრავალსაუკუნოვან მწერლობას მივმართოთ, რაც ასევე სომხებისა და ქართველებისთვის იყო დამახასიათებელი და ანალოგიური რამ ჩრდილოეთ კავკასიელებს არ ჰქონიათ. ადრე შუა საუკუნეებიდან სამხრეთ კავკასიელები სამართლებრივი ურთიერთობებისას დოკუმენტებს ადგენდნენ. ეს ასე იყო საქართველოს ისტორიის ხანგრძლივ პერიოდში. ბუნებრივია, ჩრდილოეთ კავკასიელებისათვის ანალოგიური რამ უცნობი იყო. ყველანაირი ურთიერთობა და გარიგება ადამიანებს შორის აქ სიტყვიერად ხდებოდა, არავითარი წერილობითი აქტი მათთან არ დგებოდა. ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებში დოკუმენტის ძალა ხშირად ლექსისა და სიმღერას ჰქონდა. ანალოგიური სიტუაცია საქართველოს მაღალმთიანეთის მხოლოდ ერთ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში – ხევსურეთში – არსებობდა. სვანეთში შექმნილი ჩვენამდე მოღწეული პირველი სამართლებრივი დოკუმენტები კი XIII საუკუნით თარიღდება.

ქართული *დარბაზული* საცხოვრებელი სახლი, სომხური *გლახატური* და აზერბაიჯანული *ყარდაძი* არ განსხვავდებოდა ადიღეელთა მოწეული საცხოვრებლისაგან, რომლის დაშლაც 15 წუთში შეიძლებოდა? დავხუჭოთ ამაზე თვალი და ვიძახოთ, რომ სამხრეთ კავკასიელები და ჩრდილოეთ

კავკასიელები კულტურით არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან? ქართველები, სომხები და აზერბაიჯანელებიც, ჩრდილოეთ კავკასიელებისაგან განსხვავებით, უფრო მაღალი კულტურის შემქმნელნი იყვნენ, რაც იმას სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ პირველნი ჩრდილოეთ კავკასიელებისგან გენეტიკურად განსხვავებულნი და მათზე მაღლა მდგომნი, უფრო ნიჭიერნი იყვნენ. არა! მიზეზი სხვა რამ გახლავთ. ქართველებისა და სომხების ეთნიკური ნიშა ჩრდილოეთ კავკასიის ლანდშაფტი რომ ყოფილიყო და, პირიქით, ჩრდილოეთ კავკასიელების ეთნიკური ნიშა – სამხრეთ კავკასია, როლები გაიცვლებოდა და ისინი ქართველებსა და სომხებზე კულტურულად მეტად განვითარებულნი იქნებოდნენ. არ უნდა დავივიწყოთ მეზობლური გარემოცვა. ჩრდილოეთ კავკასიელთა საკონტაქტო ეთნოსები საუკუნეების განმავლობაში ნომადები იყვნენ, სამხრეთ კავკასიელები კი მახლობელი აღმოსავლეთის ცივილიზაციების გავლენის სფეროში იყვნენ მოქცეულნი. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს „კულტურული მასწავლებლის“ ცნება. ევროპისათვის ასეთი „კულტურული მასწავლებლის“ როლს ყოველთვის ხმელთაშუაზღვისპირეთი ასრულებდა (Коломийцев И. Тайны Великой Скифии. М. 2005: 81). საქართველოსათვის ასეთი „კულტურული მასწავლებელი“ მახლობელი აღმოსავლეთი და ბერძნულ-რომაული, შემდეგ ბიზანტიური სამყარო იყო. ჩრდილოეთ კავკასიელეზამდე ეს „კულტურული მასწავლებელი“, ფაქტობრივად, ვერ აღწევდა. ერთერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი რელიგიაც იყო. ჩრდილოეთ კავკასიის ეთნოსების უმეტესობამ მონოთეისტური რელიგია – ისლამი გვიან მიიღო. ისინი ძირითადად წარმართული რწმენა-წარმოდგენების მიმდევარნი იყვნენ. სამხრეთ კავკასიაში კი IV საუკუნის დასაწყისიდან გავრცელდა ქრისტიანობა. რელიგია კი განსხვავებულ კულტურებს ქმნიდა.

„კრიტიკოსი“ მკითხველს შთაბეჭდილებას უქმნის, რომ რ. თოფჩიშვილმა არ იცის კავკასიის ხალხთა ეთნიკური ისტორია. ზემოთ მოყვანილი ციტატის ნაწილი კვლავ უნდა გავიმეორო: „გაუგებარია ბალყარელთა და ყარაჩაელებს წარმოშობის რომელ კერსიას ემხრობა ავტორი, რადგან ერთ შემთხვევაში ის ამტკიცებს, სავიარებიდან (ჰუნების ერთ-ერთი ტომი) წარმოიქმნენო და მეორე შემთხვევაში მათ ყივჩაღურ წარმომავლობაზე ლაპარაკობს (თოფჩიშვილი, 2010, გვ. 63)“. 63-ე გვერდზე შემდეგი რამ მიწერია: «В результате осетины-«степняки» окончательно переселились в горы Центрального Кавказа (საუბარია მონღოლთა შემოსევების შემდგომ პერიოდზე), став горцами, а часть кипчаков укрылась в горах Западного Кавказа.

Вследствие слияния кипчаков с местным населением сформировались современные народы – балкары и карачаи» (*Р. Топчишвили 2010: 63*). რა არის აქ გაუგებარი? არსად მიწერია, რომ ბალყარელები და ყარაჩაელები ჰუნებისაგან (სავიარებისაგან) წარმოიქმნენ. წაკითხულს გაგება უნდა. მე ვწერდი, რომ VI საუკუნეში სავიარები, *პროკოპი კესარიელის* ცნობით, ბინადრობდნენ კავკასიის მთების ახლოს და აღვნიშნავდი: «однако, как выясняется, они жили и в горах, в частности, на территории нынешней Балкарии и Западной Осетии (Дигории), что подтверждается полевыми этнографическими материалами» (*Р. Топчишвили 2010: 62*). ნუთუ აზრი გარკვევით არაა ჩამოყალიბებული? ესაა გაუგებრობა? არსად არ მიმტკიცებია, რომ ბალყარელები და ყარაჩაელები სავიარებისაგან წარმოიქმნენ-მეთქი. გარკვეული პერიოდის განმავლობაში სავიარების კავკასიის მთიანეთის ერთ-ერთ მონაკვეთში ცხოვრება იმას ნიშნავს, რომ მათ ბალყარელ-ყარაჩაელთა ეთნოგენეზში მიიღეს მონაწილეობა? საერთოდ, ზედმეტი არ იქნება იმის აღნიშვნა, რომ ჰუნ-სავიარების კავკასიის მთებში (დიგორში და ბასიანში) შესვლა 558-559 წლებში – ავარების შემოსევის პერიოდში – მოხდა, როდესაც ეს უკანასკნელნი მთელი ჩრდილოეთ კავკასიის ბატონ-პატრონად იქცნენ (*Коломийцев 2005: 224*). ამ დროს გაუმეზობლდნენ ალან-ოსები საქართველოს აფხაზეთისა და სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებსაც (დიგორელი ოსები იმდროინდელი ალანების შთამომავანი არიან, ხოლო ალაგირელი, ქურთაულელი და თაგაურელი ოსები მთებში მონღოლთა შემოსევების შემდეგ შემოვიდნენ). თავს ვერ დავდებ, რომ კავკასიის შესახებ სრულყოფილი ცოდნა მაქვს, მაგრამ კავკასიის ხალხების ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის საკითხები შედარებით სრულყოფილად ვიცი. დაინტერესებულ მკითხველს კი ვეტყვი, რომ ჩემი შეხედულებები ამ საკითხზე „კავკასიის ეთნოლოგიის“ საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოსა და სხვა ნაშრომებში მაქვს ჩამოყალიბებული (მაგალითად, იხ.: *Р. Топчишвили. Кавказоведческие исследования. Тб., 2011*). ამასთანავე, ამ და სხვა საკითხების შესახებ მსჯელობისას ვეყრდნობი არსებულ მდიდარ წყაროებსა და ლიტერატურას და არა ყურმოკრულ ინფორმაციებს.

„კრიტიკოსი“ ბრალს მდებს, რომ თითქოს ვწერ: „ქართველები არიან ერთადერთი ხალხი კავკასიური წარმომავლობის“. შემდეგ კი აგრძელებს: „აღსანიშნავია, რომ დღეისათვის არამარტო (უნდა იყოს: არა მარტო – რ. თ.) კავკასიური (უნდა იყოს კავკასიელი – რ. თ.) ხალხების, არამედ ბევრ სხვა ხალხთა წარმოშობა დაუდგენელია და ამიტომ კატეგორიული მინიშნე-

ბის გაკეთება – ვინ არის „კავკასიური წარმოშობის ერთადერთი ხალხი“, მართებულად არ მიმაჩნია. ადიღების, ვაინახების, სომხების, ოსების, ბალყარელების და სხვა ხალხების წარმომავლობა, ავტოხთოურ-მიგრაციული თეორიის თანახმად (მ. აბდუშელიშვილი, გ. მელიქიშვილი, გ. ჩიტაია და სხვ), ეჭვს არ უნდა იწვევდეს“ (კვიციანი 2011: 459). იძულებული ვარ აღვნიშნო, რომ „კრიტიკოსი“ დემაგოგიას მიმართავს და ვერ ფლობს ფაქტობრივ მასალას. სად დავწერე, რომ ქართველები არიან ერთადერთი კავკასიური წარმომავლობისანი? არსად! მხოლოდ იმას აღვნიშნავდი, რომ ქართველები არიან კავკასიური წარმოშობის ხალხთაგან ერთადერთი, რომელთაც ორიგინალური დამწერლობა აქვთ შექმნილი. ერთ რამეზე მგონი ყველანი ვთანხმდებით, კერძოდ, კავკასიური წარმოშობის ის ეთნოსებია, რომლებიც კავკასიურ/იბერიულ-კავკასიურ ენებზე მეტყველებენ. ცილისწამებაა, რომ ადიღელებსა და ვაინახებს კავკასიური წარმოშობის ხალხებად არ მივიჩნევ (ასეთ ზღაპრებს თხზავდა ოსი მ. ბლიევი, რომელიც ოსებს ძირძველ კავკასიელებად და ვაინახებს კი მოსულებად ასახელებდა). მაგრამ კავკასიელობას ხომ მხოლოდ ენა არ განსაზღვრავს. ინდოევროპული, თურქული მოდგმის ხალხები არ არიან კავკასიური წარმოშობისა, მაგრამ კავკასიელები არიან იმიტომ, რომ აქ მკვიდრობენ. კავკასიელობას ვერავენ წაართმევს „კრიტიკოსის“ მიერ დასახელებულ ვერც სომხებს, ვერც ოსებსა და ვერც ბალყარელებს. გაურკვეველია, რა არის ეს ე.წ. „ავტოხთოურ-მიგრაციული თეორია“? აქ საჭირო და აუცილებელი იყო გ. მელიქიშვილის, მ. აბდუშელიშვილისა და გ. ჩიტაიას კონკრეტული ნაშრომების მითითება. საერთოდ, კავკასიელთა ეთნოგენეზის შესახებ, თანაც ე.წ. „ავტოხთოურ-მიგრაციული თეორიით“, არც გ. მელიქიშვილსა და არც გ. ჩიტაიას ნაშრომები არ გააჩნიათ. პირველი მათგანი მხოლოდ ქართველთა ეთნოგენეზის საკითხებს იკვლევდა. ქაშქებისა და ქაშაგების ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებით, ის მხოლოდ ვარაუდს გამოთქვამს, ძვ.წ. II ათასწლეულში „კავკასიის იქითა მხრიდან“ მცირე აზიის ჩრდილოეთ ზოლში ხალხთა მიგრაციის შესახებ. სხვა ნაშრომში გ. მელიქიშვილი ასევე ვარაუდობს ძვ.წ. III ათასწლეულიდან ქართველური და ადიღური ტომების გავრცელებას „ცენტრალურ ანატოლიასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთიდან მოყოლებული მთელი დასავლეთ ამიერკავკასიის მიწა-წყალზე და კიდევ უფრო ჩრდილოეთით, კავკასიონის ჩრდილო მხარეზე“ (გ. მელიქიშვილი. ძიებანი საქართველოს, კავკასიის და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიიდან. თბ., 1999: 261-262). გ. ჩიტაიას კი მხოლოდ უცხო-

ელ ავტორთა და ს. ჯანაშიას შეხედულებები აქვს მიმოხილული ქართველთა წარმომავლობის შესახებ (გ. ჩიტაია. შრომები, ტომი II. თბ., 2000).

შემდეგი ციტატა: „*დღეს არავინ დაობს (უნდა იყოს: დავობს – რ. თ.) იმაზე, რომ ეთნოსის კუთვნილებასთან დაკავშირებით ენას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს. ცნობილია, რომ ოსების, სომხების, ბალყარელების, ყუბუხების, აზერბაიჯანელების და სხვა ხალხების ფიზიკური წინაპრების უმეტესი ნაწილი ძირ-ძველი (უნდა იყოს: ძირძველი – რ. თ.) კავკასიელებია, რომლებმაც კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში, სხვადასხვა მიზეზების გამო, საკომუნიკაციო ენად ინდოევროპული ან თურქული მიიღეს*“ (კვიციანი 2011: 459). ძვირფასო მკითხველო! „კრიტიკოსმა“ ერთი ხელის მოსმით გადაწყვიტა კავკასიის თურქულენოვანი და ინდოევროპული მოდემის ხალხების ეთნოგენეზის პრობლემა. ის აცხადებს, რომ ამ საკითხებზე დღეს აღარავინ დავობსო. კავკასიელებმა თურმე საკომუნიკაციო ენებად მიიღეს თურქული, ოსური, სომხური ენები. **ეს მხოლოდ ერთადერთი მოსაზრებაა გამოთქმული ზოგიერთი ფიზიკური ანთროპოლოგის მიერ.** მათთან კი კამათობენ ისტორიკოსები, ეთნოლოგები, ენათმეცნიერები. მიზანი ერთია: მის მიერ ჩამოთვლილი კავკასიელი ხალხების „*ფიზიკური წინაპრების უმეტესი ნაწილი ძირ-ძველი კავკასიელებია*“. არაა ეს ასე! გასაოცარია, კავკასიის მთებში შესულმა ერთმა მუჟა ყოფილებმა როგორ მოახვიეს თავიანთი ენა ადგილობრივ კავკასიელებს, რომლებიც ამის შემდეგ ბალყარელებად და ყარაჩაელებად იქცნენ, თუ ადგილობრივნი მოსულებთან შედარებით უმცირესობას არ წარმოადგენდნენ? თუმცა „კრიტიკოსი“ ხომ ამ მოვლენას არ გულისხმობს. მისი აზრით, კავკასიაში მცხოვრებ ხალხებს კომუნიკაციისათვის ესაჭიროებოდათ თურქული და ოსური ენები და ამის გამო უარი თქვეს მშობლიურ ენებზე და სხვათა ენებზე საუბარი დაიწყეს. **აქ ჩანაფიქრი სულ სხვაა – ოსები მოსულები არ არიან, ძირძველი კავკასიელები არიან და ისინი თურმე უძველესი დროიდან მკვიდრობდნენ კავკასიაში.** ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ წერს: „*არ მიგვაჩნია მართებულად ოსების წარმომავლობაზე – როგორც კავკასიაში სულ ახლახან მოსულ ხალხზე – ხაზგასმად*“. ამდენად, ქართველი „კრიტიკოსი“ მითოლოგების შემქმნელი ოსი მეცნიერების დამცველადაც გვევლინება. უფრო მეტიც, ის იმეორებს ბოლო დროის ოსი მეცნიერი-ფალსიფიკატორების „ნააზრევს“: „*ცნობილია, რომ ოსური ეთნოსის ჩამოყალიბება დაკავშირებულია ჩრდილოეთ კავკასიის აბორიგენულ მოსახლეობასთან (ყობანის კულტურის შემქმნელებთან, რომელთა ეთნიკური კუთვნილება ჯერ არ არის გარკვეული)* და

ირანულენოვან ხალხებთან – სკვითებთან, სარმატებთან, ალანებთან“. საიდან დავიწყო, არ ვიცი. ეს უკვე მეტისმეტია! „კრიტიკოსი“ პირდაპირ იმეორებს ოსი მეზღაპრეების: *ტეხოვის, გაგლოითის, ბლიევის, ძათიათისა და კალოევის* „ნააზრევს“. ცუდია, რომ აღნიშნულ ხუთეულს ქართველი ავტორიც შეუერთდა. რ. თოფჩიშვილს არსად დაუწერია, რომ ოსები კავკასიაში „სულ ახლახან მოსული არიან“. კავკასიის ხალხთა ეთნიკური ისტორიიდან თითქმის ყველაზე კარგად ოსთა ეთნიკური ისტორიაა შესწავლილი. არცერთი სერიოზული მეცნიერი არ ფიქრობს იმას, რომ ოსები წარმომავლობით კავკასიელები არიან. თუმცა არც არავინ წერს, რომ დღეს ისინი კავკასიელები არ არიან. ალან-ოსების შესახებ ზღვა წყაროები არსებობს (*А. Алемань. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. М., 2003*) და დადგენილია, რომ მათი, ისევე როგორც ყველა ირანულენოვანი ეთნოსის, ფორმირების კერა შუა აზია იყო, რომ მათი წინაპარები მომთაბარეები იყვნენ და რომ ახ.წ. I საუკუნიდან სამომთაბარეო არეალი ვოლგის კასპიის ზღვასთან შეერთებისა და აზოვის ზღვას შორის მონაკვეთი იყო, რომ ალან-ოსები კავკასიელებად (არა მთის კავკასიელებად, არამედ კავკასიის სტეპების მკვიდრებად) ჰუნების შემოსევის შენდევ, IV საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს, იქცნენ. ისიც დადასტურებულია, რომ კავკასიის მთიელებად ალან-ოსები მონღოლთა შემოსევების შემდეგ იქცნენ. მაშ, როგორღა არიან ისინი ყობანური კულტურის, რომელიც ძვ.წ. I ათასწლეულის I ნახევრით თარიღდება, მემკვიდრეები? „კრიტიკოსის“ კონცეფციით, ამ დროს მიუღიათ საკომუნიკაციო ენად „ყობანელებს“ ოსური ენა და ასე ქცეულან ისინი ოსებად, ან ამ დროს შემოვიდნენ ალან-ოსები კავკასიის მთებში და მოახდინეს „ყობანელების“ ასიმილაცია. ზემოთ დასახელებული ოსი ავტორები იმდენად არიან მოწადინებული თავიანთი ძირძველი კავკასიელობა სხვებს დააჯერონ, რომ თავს მიიჩნევენ როგორც სკვითების, ისე სარმატებისა და ალანების შთამომავლებად. ოსი ავტორები იმასაც წერენ, რომ „ყობანელები“ უკვე ეთნიკური ოსები იყვნენ. ყველაფერ ამას კი ქართველი ავტორი იზიარებს. გასაოცარია, როგორ მიიჩნევიან ისტორიის სრულიად სხვადასხვა პერიოდებში რუსეთის სამხრეთ სტეპებში მომთაბარე სხვადასხვა ირანული ტომები ოსების წინაპრებად? მაშინ „კრიტიკოსმა“ ელემენტარულად ის მაინც უნდა დაადასტუროს, რომ ჯერ სკვითები იქცნენ სარმატებად, შემდეგ – სარმატები ალანებად. ეს სიმართლეს არ შეესაბამება. როგორ შეიძლება სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში მცხოვრები სკვითები, სარმატები და ალანები, ყველანი ერთად, ოსების წი-

ნაპრები ყოფილიყვნენ? ისინი მხოლოდ ალანების უშუალო მემკვიდრები არიან. არსებული მრავალრიცხოვანი წყაროების თანახმად, ალანები არალისპირეთში ცხოვრობდნენ და ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე მათ ევრაზიის სამომთაბარო სივრცეში გადაინაცვლეს. ალანთა სამომთაბარო არეალი რუკებზე ასახა ცნობილმა რუსმა მეცნიერმა ლ. გუმილიოვმა, ჩვენ კი ეს რუკები გადმოვებუდეთ წიგნში „ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი“ (თსუ გამომცემლობა, 2008: 66-70).

„კრიტიკოსი“ ირანულენოვან თათებსა და თალიშებთან დაკავშირებითაც მაკრიტიკებს: *„სადაოა ავტორის მიერ თათებისა და თალიშების ნამდვილ, ძირ-ძველ კავკასიელებად გამოყოფა. მაგალითად, მეცნიერთა ერთი ნაწილი თათებს და მთიელ ებრაელებს ერთ ხალხად მიიჩნევს, მეორე კი სხვადასხვა ხალხებად“* (კეიციანი 2011: 460). მოყვანილი ციტატის ორ წინადადებაში ლოგიკური კავშირიც კი გაწყვეტილია. აქ ის თავის პრინციპს არღვევს და ამ ორი ირანულენოვანი ხალხის ძირძველ კავკასიელებად მიჩნევაში ეჭვი შეაქვს. „განსაქიქებელ“ სტატიაში მიწერია: «Из ираноязычных народов Кавказа следует назвать осетин, предки которых – аланы – поселились на Кавказе в исторически обозримом прошлом. Что касается ираноязычных народов, тат и талышей, они являются одним из древнейших коренных жителей Кавказа» (Р. Топчишвили 2010: 59). ამრიგად, „კრიტიკოსი“ ოსებს მიიჩნევს უძველეს კავკასიურ ეთნოსად, ყობანური კულტურის შთამომავლებად, თათებისა და თალიშების მიმართ კი ამ თვალსაზრისით ნეგატიური დამოკიდებულება აქვს. თათებისა და თალიშების შესახებ დაწვრილებით „კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფიაში“ მიწერია. ამჯერად აქ ყველაფერს ვერ გავიმეორებთ, მხოლოდ მოკლედ აღვნიშნავ, რომ თათების კავკასიაში მიგრაცია აქ სასანიდების ექსპანსიის დროს მოხდა. ირანის ხელისუფლებამ ჩრდილოეთი საზღვრების დაცვის მიზნით დერბენტის რაიონში მეომარი კოლონიისტები დაასახლა. თათები სწორედ ამ კოლონიისტების შთამომავალნი არიან. ისტორიული წყაროებით, თათები კავკასიაში პირველად VII-X საუკუნეებში არიან მოხსენიებულნი. თალიშები კი XI-XII საუკუნეებში შემოჭრილ თურქულ ტომებს ლენქორანში დახვდნენ. თალიშები თავიანთი ეთნიკური ტერიტორიის სრული ბატონ-პატრონები იყვნენ. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ თალიშების განსახლების არეალი ჯერ ძველი სახელმწიფოს – მიდიის შემადგენლობაში, შემდეგ კი სპარსეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა. რა ლოგიკით უნდა მივიჩნიოთ ოსები და ბალყარელ-ყარაჩაელები ად-

გილობრივ, ძირძველ კავკასიელებად და თათები და თალიშები – არა, გაურკვეველია. თათებისა და მთის ებრაელების ერთიან ხალხად გამოცხადება კი მხოლოდ საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ინტერესებში შედიოდა. ხელისუფლების დავალებით, საბჭოთა მეცნიერები ამტკიცებდნენ იმ უაზრობას, რომ მთის ებრაელები იგივე თათები არიან. იმის გამო, რომ მთის ებრაელები თათურად მეტყველებდნენ, ხალხს თავის ეთნიკურობას ართმევდნენ. არა მხოლოდ თათებისა და თალიშების მიმართ აქვს ტენდენციური დამოკიდებულება „კრიტიკოსს“, არამედ დალესტინის მთელი რიგი ხალხების მიმართაც. „კავკასიის ხალხთა კულტურული (სოციალური) ანთროპოლოგიის“ კურსში მხოლოდ ავარელები (ქართულ ენაზე მათი აღმნიშვნელი ეთნონიმი ზუნძები – რ. თ.), დარგინელები (ქართულად – დარგუელები – რ. თ.), ლეზგები, ყუბუხები ჰყავს შეყვანილი, სამაგიეროდ მნიშვნელოვანი ყურადღება რუსებზე აქვს გადატანილი, იმ რუსებზე, რომლებმაც კავკასიის დაპყრობაში სისხლის გუბები დააყენეს და ცეცხლს მისცეს სოფლების დიდი ნაწილი.

შემდეგ ციტატაში „კრიტიკოსი“ უკვე პატრიოტის პოზიციიდან მელაპარაკება და შეგონებებს მიმართავს: „არ შეესაბამება სინამდვილეს ავტორის მტკიცება იმის შესახებაც (აპელირება კეთდება ჯუანშერის ისტორიაზე), რომ ალანები კავკასიაში მეზოთე საუკუნეში ვახტანგ გორგასლის დროს მთავარ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდნენ, პირიქით, ამ დროს მთავარი პოლიტიკური ძალა ქართული სამეფო იყო და ვახტანგ მეფის დაცვაში სამასი დაქირავებული ალან-ოსიც მსახურობდა“. (იხ. Аланы: история и культура III Владикавказ, 1995: 105). ამგვარაა, რომ წაკითხულის გაგების პრობლემასთან გვაქვს საქმე. წინა წინადადების წამკითხველს იმის გაგება არ გაუჭირდებოდა, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაზე საუბარი და არა საერთოდ კავკასიაზე. სინამდვილეში ნათქვამია, რომ იმ დროისათვის ალან-ოსები იყვნენ მთავარი პოლიტიკური ძალა, რომლებიც სამხრეთ კავკასიაში არა მხოლოდ ქართველებს უქმნიდნენ პრობლემებს, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლე სხვადასხვა ეთნოსებსაც. რაც შეეხება ვახტანგ გორგასლის დაცვის სამას დაქირავებულ ოსს, ქართულ წყაროში (უცხოენოვან წყაროშიც) მსგავსი არაფერია ნათქვამი. ჯუანშერი ამის შესახებ არაფერს გვამცნობს. ჩემი „კრიტიკოსი“ კი 1995 წელს ვლადიკავკაზში დაბეჭდილ წიგნს (არასწორი მითითებით) უთითებს. უნდა მიეთითებინა: «Дзаттиаты Р. Г. Аланы в дружине Вахтанга Горгасала. – Аланы: история и культура. Аланска. III. Владикавказ. 1995. ამ შემთხვევაშიც ცნობილი ოსი ფალსიფიკატორის – რ. ძათიათის

მითოლოგემასთან გვაქვს საქმე. აღნიშნულ სტატიაში ოსი ავტორი მხოლოდ *ვახტანგ გორგასლის* დაცვაში სამასი დაქირავებული ალან-ოსის ყოფნას ვარაუდობს: **«По нашему предположению, дружина царя Картли Вахтанга Горгасала состояла из алан»**. ოსი ავტორი ზღაპრებს თხზავს, ქართველი ავტორი – ჩემი „კრიტიკოსი“ კი მითოლოგემას რეალურ ჭეშმარიტებად აცხადებს. სხვათა შორის, რ. ძათიათი სხვა მითოლოგემასაც ქმნის. ქართულ წყაროში ვკითხულობთ, რომ *ვახტანგმა* „დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩუენ დარიანისად უწოდეთ. და ალაშენნა მას ზედა გოდოლნი მაღალნი, და დაადგინნა მცველად მახლობელნი იგი მთიულნი. არა ჳელეწიფების გამოსვლად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივჩაყთა თჳნიერ ბრძანებითა ქართველთა მეფისა“ (ქართლის ცხოვრება, ტომი I, 1955: 156). დარიალის მახლობლად მოსახლე მთიელები („**მახლობელნი იგი მთიულნი**“) თურმე ოსები ყოფილან, რომლებიც ცენტრალური კავკასიის მაღალმთიანეთში უკვე დიდი ხნის შემოსულნი ყოფილან და ღომინირებდნენ კიდევაც აქ: **«Как показали исследования, под этим «горцами» следует иметь в виду алан, давно уже проникших в высокогорье Центрального Кавказа и явно доминировавших здесь»**. ასე ქმნიან ოსი ავტორები ზღაპრებს. ალან-ოსები მაშინ დარიალის სიახლოვეს არ იყვნენ. ქართულ წყაროში პირდაპირაა ნათქვამი, რომ ვახტანგ გორგასალმა ოსებთან საბრძოლველად დარიალის კარი გაიარა და „ჩავლის ველსა ოსეთისასა“. მონღოლთა შემოსევებამდე ალან-ოსები მხოლოდ კავკასიის ველების/სტეპების მკვიდრნი იყვნენ. ამას ადასტურებს ყველა უცხოენოვანი წყარო. X საუკუნეშიც კი არაბი ავტორის, *ალ-მასუდის* ცნობით, ალანთა ქვეყნიდან დარიალამდე ათი დღის სავალია. ალბათ, მომავალში ქართველი ავტორი აღნიშნულ მითოლოგემასაც გაუწევს პროპაგანდას.

ჩემს ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ მონღოლებმა კავკასიაში მნიშვნელოვნად შეცვალეს ეთნიკური სიტუაცია. „კრიტიკოსი“ კი საწინააღმდეგოს გვიმტკიცებს, რომ იმ დროისათვის კავკასიელები მონღოლებზე უფრო კონსოლიდირებულნი იყვნენო: **„ავტორის დებულება, თითქოს მონღოლები თავიანთი დაპყრობის იდეოლოგიურად უზრუნველყოფას არ ცდილობდნენ და ამიტომ მოხდა მათი აღრევა ადგილობრივ მოსახლეობაშიო (თოფჩიშვილი, 2010, გვ.57), საკამათოა. ცნობილია, რომ ოქროს ურდოში, რომლის ნაწილიც ჩრდილოეთ კავკასია იყო, სახელმწიფო ენა არაბული გახლდათ, მეორე ენა კი დამორჩილებული ხალხების – ყივჩაღების ენა იყო. 1312 წელს უზ-**

ბეკ-ხანმა ისლამი სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა, ამასთან ერთად ადგილობრივ ხალხებში მეტ-ნაკლებად შენარჩუნდა ტრადიციული კულტურა, წარმართული რწმენები და მართლმადიდებლობა. აქედან გამომდინარე, აშკარაა, რომ მონღოლებს ნამდვილად გააჩნდათ თავიანთი სახელმწიფო „იდეოლოგიური უზრუნველყოფა“, ხოლო ოქროს ურდოს დაშლის შემდეგ მოხდა მათი გათქვეფა-აღრევა დაპყრობილ ხალხებში. ეს მეტყველებს ადგილობრივი სუბსტრატის დომინირებაზე, ანუ კავკასიური ეთნოსები მონღოლურზე უფრო კონსოლიდირებული აღმოჩნდა“ (კვიციანი 2011: 469). ისტორიკოსი ვალდებულება იცოდეს, რომ მონღოლთა შორის ხანი უზბეკი იყო ორი ეპოქის გამოყოფი. დიახ, უზბეკმა პირველმა მიიღო ისლამი და სისხლის გუბეებიც დააყენა. უმჯობესია ლევ გუმილიოვს მოვუსმინოთ: «Наследник традиций хана Берке – Узбек – проявил себя как крайне жестокий правитель. приняв ислам, он под страхом смертной казни потребовал того же от всех поданных. Дотоле репрессии по религиозным мотивам в Орде никогда не применялись, поэтому не было ничего удивительного в том, что многие отказались принять «веру арабов». Ведь, по ясе Чингисхана, хан не мог вмешиваться в вопросы веры, а свобода совести всегда понималась монголами как личная свобода человека. Узбек без колебаний отверг этот принцип – все, отказавшиеся обратиться в мусульманства, в том числе 70 царевичей Чингизидов, были казнены. Но большому количеству татар (христиан и язычников), отказавшихся принять ислам, удалось уехать на Русь и при Узбеке, и впоследствии» (Гумилев Л. Н. От руси до России: Очерки этнической истории. М., 2004: 137). მე თუ არ დამეჯერება, ლ. გუმილიოვს ხომ მაინც დაეჯერება. დიახ, მონღოლები უზბეკ ხანადე შემწყნარებლები იყვნენ. ყველა დიდ დაპყრობელს თუ დაპყრობილ ხალხებში თავისი რელიგია შეჰქონდა, ან ცდილობდა შეეტანა, მონღოლები ასე არ იქცეოდნენ. მონღოლებს ასეთი რელიგია არც ჰქონიათ. ოქროს ურდო, რომლის მთავარი შტაბი და ადმინისტრაციული ცენტრი ვოლგის დაბლობში, დღევანდელი ვოლგოგრადის მახლობლად მდებარეობდა, მხოლოდ მატერიალური კეთილდღეობით (ხარკითა და საძოვრებით) იყო დაინტერესებული. მონღოლები დაპყრობილი ხალხების პირად ცხოვრებაში თითქმის არ ერეოდნენ. პირიქით, ოქროს ურდოს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა რუსეთისმართლმადიდებელ ეკლესიასთან. ეს უკანასკნელი გადასახადებისაგანაც კი იყო გათავისუფლებული. ეკლესია ხელისუფლებას გარკვეულ სამსახურსაც უწევდა. ასეთი ლეგენდაც არსებობს: კათოლიკურმა ეკლესიამ მენგუ ხანს წინადადებით მიმარ-

თა, რათა კათოლიციზმით დაინტრესებულიყვნენ. ხანის პასუხი ასეთი ყოფილა: თათრებს ღმერთი სწამთ, მისთვის კვდებიან, მაგრამ ღმერთს ბევრი თითი აქვს და მისკენ ბევრი გზა მიდის. მონღოლები თავიანთი დაპყრობების იდეოლოგიურ უზრუნველყოფას რომ არ ცდილობდნენ (*უზბეკ ხანაძე*), ეს საყოველთაოდ აღიარებულია და ამ შემთხვევაში „კრიტიკოსი“ არა ჩემი, არამედ *ლ. გუმბელიუვის* კომპენტენციას აყენებს ეჭვს ქვეშ. არაა საკამათო, რომ მონღოლთა დაპყრობებმა მნიშვნელოვნად შეცვალა კავკასიის ეთნიკური რუკა და არა მხოლოდ კავკასიისა. თავიანთი ეთნიკური ნიშა დაკარგეს ალან-ოსებმა, განსახლების არეალი დაკარგეს ყივჩაღებმაც, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით გაიფანტნენ. ამის შედეგი იყო დასავლეთ კავკასიის მთიანეთში თურქულენოვანი ყარაჩაელებისა და ბალყარელების გაჩენა, ჩრდილოეთ კავკასიის სტეპებში ნოღაელების გაბატონება. ეთნიკური ურთიერთობები შუა საუკუნეებში დაუნდობელი იყო: თუ არ ჩაყლაპავდი შენ, დროთა განმავლობაში სხვა ჩაგყლაპავდა. ასე დაემართათ მონღოლებსაც; ისინი მათ მიერ დაპყრობილ და სხვადასხვა მიმართულებით გაფანტულ თურქულენოვან მოსახლეობაში გაითქვიფნენ. ამრიგად, მონღოლთა პერიოდში კავკასიაში არც ადგილობრივი სუბსტრატის დომინირებაზე შეიძლება ლაპარაკი და არც იმის შესახებ, რომ კავკასიური ეთნოსები მონღოლებზე უფრო კონსოლიდირებული იყვნენ. კავკასიაში იმ დროს გადარჩენილი ეთნოსები კი გადარჩენას ორ ფაქტორს უნდა უმაღლოდნენ: 1. მონღოლებს არ ჰქონდათ გამოკვეთილი რელიგია, თუნდაც რომელიმე მონოთეისტური რელიგია და ძალით არავის ახვევდნენ თავს თავიანთ იდეოლოგიას; და 2. ლანდშაფტს. მთებმა დაიცვა კავკასიის ხალხები. ოსები გადარჩენას მთებს უნდა უმაღლოდნენ, სადაც მათ, თავის მხრივ, სხვათა ეთნიკური ნიშა დაიკავეს. „კრიტიკოსი“ უდავოდ დასვამს კითხვას: კი, მაგრამ რუსები რომ გადარჩნენ; ისინი ხომ ტყისპირა ველებში ცხოვრობდნენ, სად იყო იქ მთის ლანშაფტი? ამ შემთხვევაშიც ლანშაფტმა – ტყიანმა ლანდშაფტმა – შეასრულა დამცავის როლი. რუსები მორჩილებამაც გადაარჩინა. მონღოლები არც იმ ხალხებს ერჩოდნენ, ვინც უსიტყვო მორჩილებას გამოუცხადებდა, ხარკს გაიღებდა და მონღოლთა არმიაში მებრძოლებს გააგზავნიდა.

ფაქტობრივად, „კრიტიკოსის“ ყველა აბზაცზე მიხდება შეჩერება, რადგან თითოეულ მათგანში არა ერთი, არამედ რამდენიმე შეცდომაა. ის წერს: „*უზუსტობაა ტექსტში მონღოლების შემდგომ ყაბარდოელების განსახლებასთან დაკავშირებით. ოქროს ურდოს დამარცხების შემდეგ ყაბარდოელებს*

(ადილე თემთა ერთ-ერთ დიდ გაერთიანებას) არა მარტო ალანთა დასავლური განსახლების ტერიტორია ჰქონდათ დაკავებული, არამედ მთლიანად ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალური ნაწილი: დასავლეთით მდინარე ყუბანიდან და აღმოსავლეთით – მდ. სუნჯისა და თერგის შესართავამდე“ (კვიციანი 2011: 460). ღიახ, მე სიტყვა-სიტყვით მიწერია: «После завершения монгольского господства западную часть территории расселения аланов заняли кабардинцы, которые фактически контролировали ситуацию на Кавказе до прихода сюда русских» (Р. Топчишвили 2010: 63). სამწუხაროდ, ქართული ტექსტი რუსულად შეცდომით ითარგმნა, რამაც არსებითად აზრი შეცვალა. ქართულად დაბეჭდილ ტექსტში მიწერია: „მონღოლთა ბატონობის დასრულების შემდეგ, ალანების საცხოვრებელის სამხრეთი ნაწილი ყაბარდოელებმა დაიკავეს და კავკასიაში რუსების შემოსვლამდე სიტუაციის ფაქტობრივი წარმმართველნი ისინი იყვნენ“ (რ. თოფჩიშვილი. ეთნიკური სიტუაციის დინამიკა კავკასიაში: ისტორია და თანამედროვეობა. – საქართველო და მსოფლიო, ბათუმი, 2009, გვ. 96). „კრიტიკოსმა“ იფიქრა რ. თოფჩიშვილი გამოვიჭირო, ყაბარდოელების განსახლების აღმოსავლეთი საზღვარი არ იცისო. შეიძლება ის იმაშიც შემომედავოს, რომ ყაბარდოელებმა ალანების საცხოვრებლის სამხრეთი კი არა, ალანეთის ტერიტორია მთლიანად დაიკავესო. ალან-ოსებს მონღოლთა შემოსევებამდე ყუბანის აღმოსავლეთით ჩრდილოეთ კავკასიის სტეპების ვრცელი ტერიტორია ეკავათ.

კიდევ ერთი ციტატა, რომლის მიხედვითაც ბუნდოვანი წარმოდგენა მაქვს აზერბაიჯანელთა ეთნოგენეზის შესახებაც: „ბუნდოვანია ავტორის მოსაზრება აზერბაიჯანელთა ეთნოგენეზთან დაკავშირებით. ერთ შემთხვევაში ავტორი აზერბაიჯანელებს კავკასიის მკვიდრ მოსახლეობად მიიჩნევს (თოფჩიშვილი, 2010, 59), მეორე შემთხვევაში კი ჯერ ამბობს, ალბანელები აზერბაიჯანელთა წინაპრებიაო (ქრისტიანები – თავიანთი დამწერლობით), რომლებიც მთლიანად გამქრალანო, მაგრამ იქვე, მისივე მტკიცებით, თურმე „ალბანელები არ გადაგვარებულან“ და რომ ისინი თურქულენოვან ხალხში თანამედროვე აზერბაიჯანელებად გარდაქმნილან. გაუგებარია, მაინც რა მოხდა – გამქრალან თუ გარდაქმნილან? (თოფჩიშვილი 2010, 63)“ (კვიციანი 2011: 461). მანამ სანამ ჩემს ციტატას შემოგთავაზებთ, უნდა აღვნიშნო, რომ „კრიტიკოს-ინტერპრეტატორს“ და მე „ადგილობრივის“ სხვადასხვა გაგება გაგვაჩნია. აი, რას ვწერ: «Нашествие монголов повлияло и на этническую ситуацию Южного Кавказа. Хотя, надо сказать, в этом регионе подоб-

ные перемены происходили и раньше. Особенно изменилась ситуация в восточной части Кавказа – на территории современного азербайджанского государства, т. е. исторической Кавказской Албании. Исчез христианский албанский этнос эпохи раннего средневековья, имевший собственную письменность. Единственными этническими преемниками кавказских албанов считаются удины. В физическом смысле албаны не переродились: со временем трансформировалось их этническое самоназвание и они превратились в тюркоязычный народ – современных азербайджанцев» (*Р. Топчишвили 2010:63*). რა არის აქ ბუნდოვანი, მკითხველმა განსაჯოს.

„კრიტიკოსი“ რუსეთის იმპერიის დამცველადაც გვევლინება: „რაც შეეხება რუსეთის პოლიტიკას კავკასიაში, აქაც უზუსტობებია დაშვებული. რუსეთის იმპერია, როგორც ავტორი წერს, ხელს უწყობდა ჩრდილოეთ კავკასიაში არაკავკასიური წარმომავლობის ხალხების – პირველ რიგში რუსების ჩასახლებას (აქ გადმოცემულია ჩემი აზრი – რ. თ.). (ეს უკვე „კრიტიკოსის“ განმარტებაა – რ. თ.): ცნობილია, რომ რუსეთის იმპერატორიც, რუსების გარდა, ცდილობდა ჩრდილოეთ კავკასია ქრისტიანული (უნდა იყოს: ქრისტიანი – რ. თ.) ხალხებითაც, მათ შორის, სომხებითა და ქართველებით დაესახლებინა. მცდარია ავტორის მტკიცება, რომ საბჭოთა პერიოდში ჩრდილოეთ კავკასიის ავტონომიურ წარმონაქმნებში მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას რუსები შეადგენდნენ (თოფჩიშვილი, 2010, 65). შეგნიშნავთ, რომ რუსები აბსოლუტურ უმრავლესობას (აღიღეს რესპუბლიკის გარდა), არცერთ (უნდა იყოს „არც ერთ“ – რ. თ.) ავტონომიურ რესპუბლიკასა თუ ოლქში არ წარმოადგენდნენ“. „ავტორი ლაპარაკობს საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკაზე და რატომღაც ამახვილებს მე-19 საუკუნეში ჩეჩნეთში მცხოვრებ რუსების ფაქტზე, მაგრამ ამ შემთხვევაში ავტორის მიერ მოტანილი სტატისტიკა რუსების ჩეჩნეთში უმრავლესობაში ყოფნის თაობაზე მის დებულებასვე ეწინააღმდეგება“ (კვიციანი 2011: 461). ამ საკითხზე ჩემი ნაშრომიდან ციტატებს ცოტა ქვემოთ შემოგთავაზებთ. ჯერჯერობით კი კომენტარი უნდა დავუთოთ მოყვანილ ამონარიდს. მე ვწერ და ჩემს მოსაზრებას „კრიტიკოსიც“ იმორწმუნებს, რომ იმპერია ხელს უწყობდა ჩრდილოეთ კავკასიაში არაკავკასიელი ხალხების, პირველ რიგში, რუსების ჩასახლებას. შემდეგ კი შეგვაგონებს, რომ „რუსეთის იმპერატორი, რუსების გარდა, ცდილობდა ჩრდილოეთ კავკასია ქრისტიანული (უნდა იყოს ქრისტიანი – რ. თ.) ხალხებითაც, მათ შორის სომხებითა და ქართველებითაც დაესახლებინა“. აქ ხომ ალოგიკურობასთან გვაქვს საქმე. დიახ, რუსეთი, უპირველეს ყოვლისა, კავკასიაში

რუსებს ასახლებდა, სომხებსაც და ბევრ სხვასაც, თურმე, ქართველებსაც. მაგრამ ზომ ცნობილი ფაქტია, რომ ქართველები, რომლებიც უმნიშვნელო რაოდენობით იყვნენ დასახლებულნი ჩრდილოეთ კავკასიაში, არა გეგმაზომიერად და ჯგუფურად იყვნენ გადასახლებულნი, არამედ თვითნებურად. ჩრდილოეთ კავკასიაში XIX-XX საუკუნეებში მიგრაციული პროცესებისადმი მიძღვნილ არც ერთ ნაშრომში კრინტიც კი არაა დაძრული აქ ქართველთა მიგრაციის, მით უმეტეს, გეგმაზომიერი მიგრაციის შესახებ (იხ.: *Белозеров. В. Этническая карта Северного Кавказа. М., 2005*). რუსები ჩრდილოეთ კავკასიაში უმრავლესობას შეადგენენ და დღეს აქ რუსული მოსახლეობა როგორც რაოდენობრივად, ისე პროცენტულად რომ იკლებს, ამის გამო სამეცნიერო წრეებში განგაშია ატეხილი. რადგან ჩემი „კრიტიკოსი“ ჩაჩნეთ-ინგუშეთის მოსახლეობის შესახებ აპელირებს, მკითხველს ვთავაზობთ ამ ავტონომიაში 1939 და 1959 წლების მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის სურათს. თუ 1939 წელს ჩაჩნებისა და ინგუშების რაოდენობა ავტონომიაში 50,6% და 7,8%-ით განისაზღვრებოდა და რუსებისა – 34,3%-ით, 1959 წელს სიტუაცია რუსების სასარგებლოდ შეიცვალა: რუსები – 49%, ჩაჩნები – 34,3%, ინგუშები – 6,8% (ერთად – 41,2%) (*Белозеров 2005: 103*). აღნიშნულ საკითხზე ჩვენი სტატიიდან რამდენიმე ამონარიდს შემოვთავაზებთ და მკითხველი თავად ნახავს, რა არის მიუღებელი და არამეცნიერული: **«Российская империя стремилась целенаправленно, исходя из собственных интересов, изменить этническую ситуацию во всех регионах Кавказа. Спасшиеся и оставшиеся в горах Северного Кавказа народы адыгского происхождения русское правительство переселило на равнину, создав вокруг каждого из их селений многочисленные русские населенные пункты. Эта имперская политика успешно была продолжена российским руководством и в советский период». «В то же время Российская империя всячески способствовала заселению Северного Кавказа различными этносами некавказского происхождения и, в первую очередь, русскими». «Одним словом, приход русских на Кавказ радикально изменил этническую карту Северного Кавказа (впрочем, как и Южного Кавказа), где заселение славян и российских подданных, фактически протекало беспрепятственно. Кроме того, поощрялись эмигранты армяне, немцы, греки и другие» (*Р. Топчишвили 2010: 65*). ყოველივე ამის შემდეგ ერთადერთი დასკვნის გამოტანა შეიძლება: „კრიტიკოსის“ ინტერესის სფეროში არ შედის ეთნიკურ ურთიერთობათა შე-**

სახებ როგორც ცარიზმის, ისე საბჭოთა იმპერიის კრიტიკა. აბა, რას უნდა მივაწეროთ ეს ამონარიდი? – „უნდა ითქვას, რომ აქ მცხოვრები რუსები მიეკუთვნებიან ჩრდილოეთკავკასიელ მოსახლეობას და თავს კავკასიელებად აღიქვამენ კავკასიის (ასეა! – რ. თ.) ეთნიკური მოზაიკა, რომელზეც ავტორი შესავალში მართებულად ლაპარაკობს, როგორც ანტიკური ხანიდან რეგიონის დამახასიათებელ თავისებურებაზე, დასკვნის მიხედვით ისე ჩანს, რომ თურმე ამგვარი მდგომარეობა კავკასიაში რუსეთის მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგია (თოფჩიშვილი, 2010, 67)“ (კეციანი 2011: 461-462). დიახ, ვწერ და კიდევაც ღაწწერ, რომ ყველა იმპერიის ქმედება ერთგვარად იწვევდა კავკასიის ეთნიკური რუკის ცვლილებას, მაგრამ რუსებმა ის რადიკალურად შეცვალეს. მათ შეძლეს მთელი კავკასიის ხელში ჩაგდება, რაც ადრე ვერც ერთმა სხვა დამპყრობელმა ვერ მოახერხა. მათმა ქმედებებმა საკუთარი ეთნიკური ნიშა დააკარგვინა ბევრ კავკასიელს და, რაც მთავარია, კოლონიზაციის შედეგად ჩრდილოეთ კავკასიაში მიგრირებული რუსები უმრავლესობაში აღმოჩნდნენ. „კრიტიკოსის“ დასკვნით კი, „აქ მცხოვრები რუსები მიეკუთვნებიან ჩრდილოეთკავკასიელ მოსახლეობას“. და ეს იმ დროს, როდესაც თათებისა და თალიშების კავკასიელობა საეჭვოდ მიაჩნია. სხვათა შორის, რუსები სადაც კი მივიდნენ, ყველგან ტერიტორიის მკვიდრ მოსახლეობად გამოაცხადეს თავი. ასე გამოაცხადეს თავი კურილიის კუნძულების მკვიდრებადც, რომელიც სულ ახლახან წაართვეს იაპონელებს.

„კრიტიკოსი“ მარქსიზმის სქემებიდან გამოუსვლელობაზეც მიგვითითებს: „კავკასიაში ამჟამად შექმნილი კულტურულ-ცივილიზაციური სურათი, ზოგიერთი მეცნიერისათვის (რ. თოფჩიშვილი და სხვ.) გახდა საფუძველი იმისა, რომ კავკასიური ცივილიზაცია მითად გამოეცხადებინათ. ამის მიზეზი, რა თქმა უნდა, არა მარტო ეს გახლავთ. ამგვარი თვალსაზრისი მეტწილად განპირობებულია ისტორიულ მეცნიერებაში არსებული მეთოდოლოგიური კრიზისით. ისინი ინერციულად განაგრძობენ საზოგადოებრივი განვითარების ხედვას მარქსისტულ-ევროპაცენტრული („მარქსისტული“ და „ევროპაცენტრული“ სხვადასხვა რამაა. გამართული ქართულით ასე უნდა დაწერილიყო: „მარქსისტული და ევროპაცენტრული“ – რ. თ.) კანონზომიერებით და ახდენენ მის ექსტრაპოლირებას კავკასიურ სივრცეში. ამგვარ მიდგომას კავკასიის ხალხთა დიდი ნაწილი ჩამორჩენილ „გვაროვნულ წყობაძღე“ ღაჟყავს.

თუ ისტორიის მარქსისტულ ხედვას ხალხები უნიფიცირებამდე მიჰყავდა, მაქს ვებერის თვალსაზრისი კულტურულ თავისებურებებს ითვალისწინ-

ნებადა, ანუ ეკონომიკური ცხოვრების წესი ყალიბდება და მყარდება კულტურის საბაზო ფასეულობებზე დამოკიდებულებით. შემთხვევითი არ არის, რომ ქართველმა მეცნიერებმა (გ.მელიქიშვილი, ა.რობაქიძე და სხვ.) ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში დაიწყეს კავკასიის „მთიელთა ფეოდალიზმის“ უნიკალურ თავისებურებებზე ლაპარაკი, რითაც ზემოხსენებული მარქსისტული მეთოდოლოგიური მიდგომა კავკასიასთან მიმართებაში ეჭვქვეშ დააყენეს“ (კვიციანი 2011: 461). 458). ამრიგად, „კრიტიკოსისათვის“, რომლის სპეციალობა პარტიზტორიაა, იმის გამო, რომ არ ვიზიარებ კავკასიური ცივილიზაციის არსებობას, მე მარქსიზმის სქემებში ჩარჩენილი, მარქსისტული მეთოდოლოგიის მიმდევარი მეცნიერი ვარ, რომელსაც ახალ, განსხვავებულ მეთოდოლოგიებზე წარმოდგენა არა აქვს. პირდაპირ უნდა ვთქვა, რომ მეცნიერებაში „მთური ფეოდალიზმის“ (და არა „მთის ფეოდალიზმის“) შემოტანა პასუხობდა სწორედ „მარქსისტულ ფორმაციულ-მეთოდოლოგიურ მიდგომას“ და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელებსაც მარქსისტული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური თეორიის ჩარჩოებში ათავსებდა. მე არსად დამიწერია, რომ „კავკასიის ხალხების დიდი ნაწილი ჩამორჩენილ „გვაროვნულ წყობამდე“ იყვნენ დასული. გვაროვნული წყობილება მათ დიდი ხნის წინ ჰქონდათ გავლილი და უძრავლესობა ადრეკლასობრივ საფეხურზე იმყოფებოდა. ამავე დროს ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხები განვითარების ერთ ღონეზე არ ყოფილან. სხვადასხვაგვარი იყო ჩაჩან-ინგუშების, ადიღეელების, ყაბარდოელების, დაღესტნელი მთიელებისა და ყუბუხების საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარება. მთის ლანდშაფტი აქ ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების საშუალებას არ იძლეოდა. ფეოდალიზმის უმთავრესი ნიშანი ზომ მიწაზე კერძო საკუთრებაა. ჩრდილოეთ კავკასიის მთის საზოგადოებებში მიწა საერთო საკუთრებას წარმოადგენდა. დაწინაურებულ ფენას კერძო საკუთრებაში მიწის ნაკვეთები არ ჰქონია და მასზე ყმა-გლეხები არ ჰყოლია მიმაგრებული. ამ, ე.წ. წარჩინებულთა „აღზევება“ კი ძირითადად თარეშების შედეგად დაგროვილი ქონების საფუძველზე ხდებოდა. ეს წარჩინებულები თავისი ცხოვრების ნირით არაფრით განსხვავდებოდნენ ჩვეულებრივი მეთემეებისაგან. ბუნებრივია, დაყმევებისა თუ დაქვემდებარების ტენდენციები ჩრდილოეთ კავკასიის მთაშიც იყო, მაგრამ ამ ტენდენციებს თემი, საზოგადოება ძირშივე აღკვეთდა. სადაც დაქვემდებარებაში მყოფი მწარმოებელი მოსახლეობა იყო, მათი რაოდენობა უმნიშვნელო იყო და მოსახლეობის ძირითადად ფენას თავისუფლები შეადგენდნენ. ესაა ფეოდალიზმი? ასეთ სოციალურ ვითარებას კი ზოგიერთმა

ქართველმა მეცნიერმა „მოური ფეოდალიზმი“ შეარქვა. საბჭოთა პერიოდში ამ „მოური ფეოდალიზმის“ ავტორები ზ. ანაბაძე და ალ. რობაქიძე იყვნენ (ზ. ანაბაძე, ალ. რობაქიძე. კავკასიური მოური ფეოდალიზმის ბუნების საკითხისათვის // იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XVIII, 1973: 111-126; *Робакидзе А. И.* Некоторые черты горского феодализма на Кавказе // Советская этнография, 1978, №2, стр. 15-24) და არა აკადემიკოსი გიორგი მელიქიშვილი. ბედმა მარგუნა ბატონ გიორგი მელიქიშვილთან ახლო ურთიერთობა მქონდა – ის კავკასიური „მოური ფეოდალიზმის“ იდეას ღიმილნარევი იუმორით ხვდებოდა. გ. მელიქიშვილს რამდენიმე სამეცნიერო ნაშრომი აქვს კავკასიის საზოგადოებების შესახებ ქართულ და რუსულ ენებზე და ქვემოთ მის ციტატებს შემოგთავაზებთ. მანამდე კი ხაზგასმით უნდა აღვნიშნო, რომ მთის საზოგადოებების „მოური ფეოდალიზმი“ ადრეფეოდალურ ურთიერთობებს გულისხმობდა; მაგრამ მთაში არ ყოფილა ადრეფეოდალური ურთიერთობები, ისეთი ურთიერთობები, როგორიც მაგალითად ადრე შუა საუკუნეების საქართველოში, სომხეთსა და ალბანეთში იყო. გ. მელიქიშვილი ჩრდილოეთ კავკასიის საზოგადოებებს, სრულიად სამართლიანად, მხოლოდ ადრეკლასობრივ (წინაფეოდალურ/პროტოფეოდალურ) საზოგადოებად მიიჩნევდა. სიტყვა რომ არ გამიგრძელდეს, მის რამდენიმე ციტატას შემოგთავაზებთ:

1. „საბჭოთა ეთნოგრაფიულ და, საერთოდ, საისტორიო მეცნიერებაში, 30-იანი წლებიდან მაინც, გაბატონდა მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება კავკასიის მთიელთა შორის ახლო წარსულში გვაროვნული წყობილების არსებობის თეზისის მიმართ. დღესაც ბევრი ჩვენი მეცნიერი, მათ შორის არაერთი ქართველი მეცნიერი, თავის მოვალეობად თვლის ენერგიულად გაკიცხოს ეს თეორია და მის წინააღმდეგ გაილაშქროს, თუმცა დღეისათვის თითქმის არავინ ჩანს, ვინც ამ თვალსაზრისს იცავდეს. ამასობაში კი, ვფიქრობთ, უფრო რეალურად გვესახება მეორეგვარი საფრთხე – კავკასიელ მთიელთა სოციალური განვითარების დონის გაზვიადებულად, გადაჭარბებულად მაღალი შეფასება, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში“ (გ. მელიქიშვილი. უძველეს კლასობრივ საზოგადოებათა სოციალურ-ეკონომიკური წყობის პრობლემა, თბ., 2003: 50. პირველად დაიბეჭდა კრებულში: „ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებული“, თბ., 1976: 145-171);

2. „ჩვენს დროში ამგვარ გაზვიადებას საფუძვლად უდევს ძირითადად,

ხშირად ალბათ ქვეცნობიერადაც, ყალბად გაგებულ ეროვნულ პრესტიჟზე ზრუნვა, ამ მიზნით ისტორიული წარსულის შელამაზება, უფრო განვითარებული მოდელის მიყენება ისტორიისათვის“ (*მელიქიშვილი 2003: 51*);

3. „ყველაზე უფრო განვითარებულ ყაბარდოშიც კი „სოფლის მფლობელნი“ მონაწილეობდნენ სახნავი მიწის ყოველწლიურ გადანაწილებაში და თავისთვის ერთ-ერთ ნაკვეთს ირჩევდნენ, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ეს „მფლობელნი“ ეკონომიურად ჯერ კიდევ მთლიანად არ იყვნენ გამოცალკევებული თემისაგან“ (*მელიქიშვილი 2003: 52*);

4. რუსეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შესვლამ აქაური „ფეოდალები“ უსაქმოდ, უფუნქციოდ დატოვა, რამდენადაც ისინი წარმოადგენდნენ უმეტესწილად არა მიწისა და ადამიანების მესაკუთრეებს, არამედ ძირითადად აზორციელებდნენ სამხედრო (თავდაცვა და თავდასხმა-აბრაგობა) და მმართველობით ფუნქციებს“ (*მელიქიშვილი 2003: 54*);

5. „თეზისი წინაფეოდალური (პროტოფეოდალური) სიტუაციის შესახებ, ჩვენი აზრით, სავსებით შეიძლება გავრცელდეს გვიანი შუასაუკუნეების მანიძლზე არსებულ კავკასიის მთიელთა ადრეკლასობრივ საზოგადოებებზე, რომელთა სოციალურ-ეკონომიურ წყაბილებას მკვლევარნი ე.წ. „მთურ ფეოდალიზმს“ მიაკუთვნებენ. სამეცნიერო ლიტერატურაში ამჟამად საყოველთაოდ გაბატონებული მოსაზრება შუასაუკუნეების მთის საზოგადოებათა „ადრეფეოდალურობის“ შესახებ, ჩვენი აზრით, სადავოა. ეს უკანასკნელი განვითარების უფრო მაღალ სიტუაციას გამოხატავს – განვითარებულ ფეოდალიზმში გადაზრდის ძლიერ ტენდენციას იმჩნევს. ასეთი რამ კი მთის ადრეკლასობრივი საზოგადოებებისათვის დამახასიათებელი არ ჩანს“ (*მელიქიშვილი 2003: 56*).

6. «В отношении «горского феодализма» нам кажется более приемлемым использование терминов «дофеодальный», «протофеодальный», чем термина «раннефеодальный». Конечно, каждое из горских раннеклассовых обществ требует отдельного рассмотрения – пути развития этих обществ вовсе не всегда были одинаковыми, различия между ними порой были довольно существенными». (*მელიქიშვილი 2003: 112*. პირველად დაიბეჭდა ჟურნალში: «История СССР», 1975, №6, стр. 44-53).

ვფიქრობთ, საკმარისია ჩრდილოეთ კავკასიის მთის საზოგადოებების შესახებ გ. *მელიქიშვილის* ნაშრომების ციტირება. აქ მხოლოდ ერთს შევნიშნავ, ტერმინი „მთური ფეოდალიზმი“ ჩრდილოეთ კავკასიის მთის საზოგადოებების მიმართ ზ. *ანჩაბაძესა* და *ალ. რობაქიძეს* არ შეუქმნიათ/შემოუთავაზე-

ბიათ. მისი ავტორი XIX საუკუნის მეცნიერი *მაქსიმ კოვალევსკი* გახლავთ (*Кавказ: Закон и обычай: Ковалевский М.М. Закон и обычай на кавказе: В 2 т. Нальчик, 2011. Вып. VII. стр. 179*), რომელსაც XX საუკუნის მკვლევარნი მკაცრად აკრიტიკებდნენ და „ბრალს სდებდნენ „ჯოხის გადახრაში“ გვაროვნულობის სასარგებლოდ, რაც წყალს ასხამდა კავკასიის მთიელთა შორის მუდმივი გვაროვნული წყობილების არსებობის თეზისის წისკვილზე. თვით კოვალევსკის არასდროს უმტკიცებია ასეთი რამ. პირიქით, იგი ხაზს უსვამდა, მთიელთა საზოგადოებებს შორის არსებულ დიდ განსხვავებას სოციალური განვითარების დონეში“ (*მელიქიშვილი 2003: 50*).

დასაწყისში აღვნიშნეთ, რომ „კრიტიკოსის“ მიერ კავკასიის ეთნიკური სიტუაციის შესახებ ჩვენი ნაშრომის „განქიქება“ განაპირობა მეორე ნაშრომმა, რომლის სახელწოდებაცაა „კავკასიური ცივილიზაციის შესახებ“. „განქიქების“ მიზანი კი შემდეგის მტკიცება გახლავთ: *რ. თოფჩიშვილის* არაკომპეტენტურობა ცივილიზაციის საკითხების შესახებ განპირობებულია კავკასიის ისტორიისა და ეთნოლოგიის უცოდინრობით. თუ როგორი არაკომპეტენტური გახლავართ ამ სფეროში, ეს კომპეტენტური მკითხველისათვის მიგვინდვია. ახლა რაც შეეხება მისი წერილის მეორე ნაწილს, ამ საკითხზე „კრიტიკოსი“ და მე სხვადასხვა ენაზე ვლაპარაკობთ. არ მინდა ჩემი ნაშრომი აქ გავიმეორო, მაგრამ ზოგიერთი რამის შეხსენება კი დამჭირდება. მსოფლიოში საყოველთაოდ აღიარებულ მეცნიერთა მიერ მიღებულია ცივილიზაციის ძირითადი ნიშნები, რომელსაც ჩემი „განმაქიქებელი“ ცივილიზაციის ევროპაცენტრისტულ ხედვას უწოდებს. ეს ნიშნები ყველაზე ნათლად და გასაგებად *გ. ჩაილდმა* წარმოადგინა: 1. სახელმწიფო ორგანიზაცია; 2. სოციალურად დიფერენცირებული საზოგადოება; კლასების არსებობა; 3. მიწაზე მემკვიდრეობითი საკუთრება; 4. გადასახადების სისტემა და რეგულარული ხარკის მიღებით დაგროვილი ცენტრალიზებული სიმდიდრე; 5. სავაჭრო ურთიერთობათა განვითარება; 6. პროფესიონალ ხელოსანთა, სპეციალისტთა გაჩენა; 7. დამწერლობა; 8. ქალაქების გაჩენა; 9. მონუმენტური ნაგებობები; 10. მეცნიერებისა და ხელოვნების ჩანასახები.

ჩემთვის ეს ნიშნებია მისაღები, ხოლო კრიტიკოსისათვის რუსეთის ღუმის დეპუტატის *რ. აბდულატიპოვისა* და მისი მიმდევარი უჩინო მეცნიერებისა (*გ. ჩერნოუსი, ხ. თხაგაფსოვეი, ვ. დავიდოვიჩი...*), რომლებიც მთოლოგელებისა და ყალბი, ან პარტიის ისტორიის წერაში არიან დახელოვნებულნი. გარდა ამისა, ჩემს ნაშრომში ერთმანეთს შევადარე ჩრდილოეთ და სამხრეთ

კავკასიელთა, განსაკუთრებით ქართველთა ეთნიკური კულტურა (ტრადიციები, წეს-ჩვეულებები). ნაშრომში ხაზგასმით ვწერდი: „კავკასიური ცივილიზაცია არ არსებობდა და არ არსებობს. კავკასიელებს (სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიელებს) არ ჰქონიათ კულტურული ფენომენების, სოციალ-ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სტრუქტურების საერთო კომპლექსები და სტრუქტურები, რელიგიური ერთობა“. „კრიტიკოსის“ წერილმა ეს დასკვნა ვერ შემიცვალა; პირიქით, ეს აზრი, შეხედულება უფრო გამომყარდა. ვფიქრობ, მაქვს ამის უფლება. საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის სპეციალისტებმა *თბაგაფსოვეს* უნდა დაუჯერონ იმ სიყალბეში თუ უცოდინარობაში, რომ, თურმე, ჩრდილოეთ კავკასიელებთან ერთად, ქართველებსაც ახალ დრომდე „მსხვილი ცივილიზაციების“ აშკარა გავლენა არ განუცდიათ და თავიანთ კულტურულ თვითმყოფადობას ინარჩუნებდნენ. ჩემს „კრიტიკოსს“ არავითარი კრიტიკული აზრი არ უჩნდება ამ უვიცობის წინააღმდეგ და სიამოვნებით ახდენს მის პერეფრაზირებას: „*მკვლევარს მხეველობაში ჰყავს ქართველები, ადიღები, ბალყარელები, ყარაჩაელები, ოსები, ვაინახები, დაღესტნელები, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია მატერიალური კულტურის ტრადიციული ფორმების მაღალი დონის ერთობა, მითოლოგიის ერთობა (ნართული ეპოსი), ეთნიკური ხელოვნების (უნდა იყოს „ეთნიკური კულტურის“ – რ. თ.) ფორმები (განსაკუთრებით მუსიკა და ქორეოგრაფია) და, რაც მთავარია, საკომუნიკაციო კულტურის ფორმები და ტრადიციები*“ (გვ. კვიციანი 2007: 21). ქართველ ხალხს რომ თავი დავანებოთ, ერთი მხრივ, დაღესტნელებსა და ვაინახებს და, მეორე მხრივ, ადიღელებსა და ყაბარდოელებს არ ჰქონიათ მსგავსი მატერიალური კულტურა (მაგალითად, საცხოვრებელი და თავდასაცავი ნაგებობები შეიძლება დავასახელოთ. ქვის სახლების ნაცვლად ადიღელებს მხოლოდ მოწნული სახლები ჰქონდათ; უცხო იყო მათთვის კოშკური კულტურაც). ნართული ეპოსი ქართველთათვის უცხო იყო. რაც შეეხება „ეთნიკური ხელოვნების ფორმებს“, ამ თვალსაზრისითაც სრულიად სხვადასხვა სამყაროსთან გვაქვს საქმე. ქართულ პოლიფონიურ მუსიკას საერთოდ კავკასიაში ანალოგია არა აქვს. ანალოგია არ გააჩნია ასევე ქართულ ხალხურ ცეკვებს, მაგალითად, ცეკვა „ქართულს“ – ქალისა და კაცის ცეკვას, რომელიც რაინდულ-რომანტიკული სულისკვეთებით გამოირჩევა. *კოსტა ხეთაგუროვის* ეთნოგრაფიული ნარკვევის თანახმად, ოსეთში მხოლოდ კაცები ცეკვავდნენ, ქალები კი – არა. თურმე ეთნოსი „მსხვილი ცივილიზაციის“ გავლენას თუ განიცადის, მაშინ ის კულტურულ

თვითმყოფადობას კარგავს. არაა ეს ასე. დასავლეთევროპელი ხალხები ერთ დიდ საერთო დასავლეთევროპულ/კათოლიკურ ცივილიზაციაში შედიოდნენ და არც ერთ მათგანს კულტურული თავისთავადობა, ეთნიკური კულტურა არ დაუკარგავს.

შემოგთავაზებთ ციტატებს „კრიტიკოსის“ სხვა ნაშრომიდან: I. „...საქართველო და კავკასია, როგორც ერთიანი გეოგრაფიული, ეკონომიკური, კულტურული სივრცე მსგავსი ისტორიული წარსულით, გვევლინება ლოკალურ-ცივილიზაციურ მოცემულობად“; II. „კავკასიის რეგიონში საქართველოს თავისი „გეო“, „ჰეარტლანდ“-ური („შუაგული მიწა“) მდგომარეობიდან გამომდინარე, კავკასიური ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში ისტორიული როლი ეკუთვნის, რაც არქეოლოგიური, ანთროპოლოგიური, ლინგვისტური, ფოლკლორული და სხვა მასალებით დასტურდება“; III. **„კავკასიური ცივილიზაციის აღიარება და შესაბამისი სოციალურ-კულტურული პრაქტიკის გატარება შესაძლოა გახდეს რეგიონში არსებული დეზინტეგრაციის, კონფლიქტების დაძლევისა და დემოკრატიული აღმშენებლობის იდეოლოგიურ ბაზად“** (კვიციანი ჯ. საქართველო და კავკასიური ცივილიზაცია. – კავკასიოლოგთა პირველი საერთაშორისო კონგრესის მასალები, თბ., 2007: 84, 85). დაწვრილებითი კომენტარის გაკეთება, ალბათ, საჭირო არცაა, მაგრამ მაინც უნდა აღვნიშნოთ: ა) კავკასია მხოლოდ გეოგრაფიულადაა „ერთიანი მოცემულობა“. მას არასდროს ჰქონია ეკონომიკური ერთობა (თუმცა სასურველი კი იყო; შუა საუკუნეებში ნატურალური მეურნეობის პირობებში ამის საჭიროება არც იყო). კავკასია არც ერთიანი კულტურული სივრცის მომცველი იყო და არც „მსგავსი ისტორიული წარსულის“ მქონე (კავკასიის ხალხები ერთმანეთს რომ ისტორიას სტაცებენ, ესაა „მსგავსი ისტორიული წარსული“? მაგალითად, ოსი ისტორიკოსების მითოლოგემები და სომხეთში გავრცელებული ისტორიული რუკები შეიძლება მოვიყვანოთ. კავკასიელები ასეთ რამესაც წერენ: «Ереван – древний азербайджанский город, ныне столица Республики Армения» (Гусейнова И. Историческая энциклопедия Кавказа, Баку, 2010: 274). არაერთი მსგავსი მაგალითი შეიძლება დავიმოწმოთ); ბ) კიდევ ერთხელ ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანთროპოლოგიური, ლინგვისტური და ფოლკლორული ერთობა ცივილიზაციურ ერთობას არ ქმნიდა. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ კავკასიელებს მსგავსი ფოლკლორი არ ჰქონიათ; არც ლინგვისტური ერთობა ქმნის ცივილიზაციურ ერთობას; რა ვუყოთ იმას, რომ კავკასია ისტორიულადაც და დღესაც მხოლოდ ერთ ენათა ოჯახზე მოლაპა-

რაკე ეთნოსებით არ იყო დასახლებული? გ) რაც შეეხება მესამე, ჩემ მიერ გამოქვეყნულ ციტატას, ვეჭვობთ, რომ მას მეცნიერებასთან რამე საერთო ჰქონდეს. როგორც ჩანს, იმდენად მომხიბვლელია კავკასიური ცივილიზაციის იდეა, რომ ის რეგიონში არსებულ ისტორიულ და ახლანდელ კონფლიქტებს უმაღლესად დააფასოს და ყველა კავკასიელი დემოკრატიზაციის გზასაც ერთად დაადგება. სერიოზულად რომ მივუდგეთ ამ საკითხს, ავტორს კავკასიის ყველა ეთნოსის ყველა სოციალურ ფენაში კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევა უნდა ჩაეტარებინა და დადებითი პასუხების შემთხვევაში უნდა შემოეთავაზებინა აღნიშნული რეკომენდაცია. დღეს მსოფლიოში 70-მდე მოქმედი ეთნიკური კონფლიქტია და ამ კონფლიქტების მხარეებს თუ ერთი ცივილიზაციის წარმომადგენლებად გამოვაცხადებთ, ყველა მათგანის გადაჭრასა და დემოკრატიზაციას წინ აღარაფერი დაუდგება? ერთ ენაზე ლაპარაკობენ და კულტურის ბევრი საერთო ელემენტი აქვთ სამხრეთ სლავებს – სერბებს, ხორვატებს, ბოსნიელებს. მაგრამ ისტორიულმა ჟამთაგულამ ისინი სხვადასხვა ეთნოსებად, უფრო მეტიც, სხვადასხვა ცივილიზაციის მატარებლებად ჩამოაყალიბა. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი როლი რელიგიამ ითამაშა. საინტერესოა, კავკასიის შემთხვევაში რელიგიური ფაქტორი კავკასიელი ხალხების საერთო კავკასიური ცივილიზაციის წარმომადგენლებად გამოცხადებას ხელს არ უშლის? (შენა მხოლოდ ეთნიკურობის ერთ-ერთი ნიშანია და არა ცივილიზაციისა, დამწერლობის მქონე ხალხები კი ცივილიზაციის მატარებელნი არიან.

ფრიად საყურადღებოა ევროპელთა დამოკიდებულება კავკასიის მიმართ ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში. მამ თვალსაზრისით მხოლოდ ციტატებს დავეჯერდები კომენტარის გარეშე: ძველი საბერძნეთისა და რომის ეპოქაში *„გამოიკვეთება საქართველოს ადგილი, როგორც ევროპული კულტურული ლანდშაფტის ნაწილისა, რომელიც მეტწილად წარმოადგენს რომის მოკავშირეს ირანის წინააღმდეგ და თანაც დამცველს ევროპული საზღვრისა, სადაც არ შედიოდა მაშინდელი ჩრდილოეთ კავკასია*. დარიალის კარების დაცვით საქართველო იცავდა ანტიკურ სივრცეს. იგი ადრე შუა საუკუნეებშიც ასრულებდა თავის პოლიტიკურ ფუნქციას – დაეცვა რომაული (ქრისტიანული) სივრცე ბარბაროსებისაგან. *ადრე შუა საუკუნეებში საქართველო ჩრდილოეთ კავკასიის გარეშე წარმოადგენდა თავს ერთიან ევროპულ სივრცეში“*. „XI-XII საუკუნეებში „ღვთივ კურთხეული“ სამეფო გვირგვინის მატარებელი საქართველო თავის სივრცეში მოიაზრებს მთელს კავკასიას, სადაც ქართული

ენა ასრულებს ქრისტიანული კულტურის გამავრცელებლის ფუნქციას. საქართველოს მეშვეობით ხდება ქრისტიანობის გავრცელება ჩრდილოეთ კავკასიაში და, ამდენად, კავკასიური სივრცე მოიაზრება ევროპულ კულტურულ ლანდშაფტში. მაგრამ, მალევე, მონღოლთა გამოჩენისთანავე, საქართველო კარგავს კავკასიის გამაერთიანებლის ფუნქციას და ერთიანი კავკასია ნაკლებად არის წარმოდგენილი საისტორიო წყაროებში. პირიქით, კვლავ *ადრე შუა საუკუნეების მსგავსად, კავკასიის მთების გადაღმა მცხოვრებნი ქრისტიანული სამყაროსათვის უცხო ელემენტებად აღიქმება*, რისი დასტურიცაა ამ ეპოქის ევროპელ მოგზაურთა და ფრანცისკანული და დომინიკანური სასულიერო ორდენის წევრთა ნაწერებში დაცული ცნობები, რომლებიც კავკასიის მთებს გადაღმა მოიხსენიებენ გოგისა და მაგოგის ადგილსამყოფელს“ (ჯავახია ბ. კავკასია შუა საუკუნეების ევროპის კულტურულ ლანდშაფტში. – კავკასიოლოგთა პირველი საერთაშორისო კონგრესის მასალები, თბ., 2007: 233, 234). ევროპელთა დამოკიდებულება კავკასიისადმი არც XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე შეცვლილა. გერმანელი გოტფრიდ მერცბახერი წერდა: «Главный Кавказский хребет составляет как в географическом, ботаническом и климатическом, так и в этническом отношении преграду между двумя половинами Кавказского перешейка. К югу от этого громадного возвышения земли в настоящее время встречаем главным образом народы картвельского племени, к северу же их или совсем нет или только в исключительных случаях. Там же живут народы весьма разнообразного и частью загадочного происхождения. **Высокий горный кряж представлял непреодолимые препятствия к их смешению, так что с древнейших времен существовало различие между народностями, населявшими Предкавказье и Закавказье**» (Г. Мерцбахер. К этнографии обитателей Кавказских Альп. В кн.: **Кавказ: племена, нравы, язык**. Нальчик, 2011. Вып. VIII, стр. 246).

ამრიგად, ევროპული წყაროებით სამხრეთი და ჩრდილოეთი კავკასია ორ სრულიად სხვადასხვა სამყაროდ აღიქმებოდა. „კრიტიკოსი“ კი გაკვირვებული წერს: „არადა, როლანდ თოფჩიშვილის მსჯელობა ეხება ჩვენს უშუალო მოსაზღვრე ჩრდილოელ მეზობელებს, ეთნოგენეტიკურად დაკავშირებულ ხალხებს, რომლებსაც ქართველებთან ეთნოკულტურული კავშირები არასდროს გაუწყვეტიათ“ (კვიციანი 2011: 462). როგორც ჩანს, ის ამ ეთნოგენეტიკურ ერთობაში ენობრივ ნათესაობას გულისხმობს. ენობრივ ნათესაობას თუ ეთნოგენეტიკურ ერთობას კი ცივილიზაციური მიკუთვნების პრობლემასთან არავითარი კავშირი არა აქვს. ქურთები და ინგლისელები, სპარსელები

და იტალიელები, პუშტუნები და გერმანელები, ბენგალიელები და პორტუგალიელები ერთ ენათა ოჯახში შედიან, მაგრამ არც ეთნოგენეტიკურად არიან ნათესავები, არც საერთო კულტურის მატარებელნი არიან, არც ერთ ცივილიზაციას მიეკუთვნებიან და არც საერთო ღირებულებები გააჩნიათ.

კრიტიკის ქარცეცხლში ვარ გახვეული „ნართების ეპოსისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ დავიდოვიჩისეული შეფასების გამო, რომელიც ცივილიზაციის საკითხებში „კრიტიკოსისათვის“ დიდ ავტორიტეტს წარმოადგენს. „რუსეთელი“ ავტორისათვის ჩრდილოეთ კავკასიელებსა და ქართველებს სულიერი კულტურის ბევრი ნიშნის თანხვედრა აქვთ და ამ თანხვედრის დამადასტურებელი ყოფილა „ნართების“ ეპოსისა და *შოთა რუსთაველის* სტრიქონების თანხვედრა. დღესაც იმავე აზრისა ვარ: არც სულიერი კულტურა ჰქონიათ კავკასიის ხალხებს საერთო, განსაკუთრებით დიამეტრულად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან ჩრდილოეთ კავკასიელთა და სამხრეთ კავკასიელთა სულიერი კულტურა. ქართველთა და სომეხთა სულიერი კულტურა ქრისტიანობით იყო ნასაზრდოები, სხვებისა კი – არა. დიახ, ხსენებული ავტორი ქართული მწერლობის შედეგს, „ვეფხისტყაოსანს“ აგდებით მოიხსენიებს, როდესაც ამ ნაწარმოებსა და „ნართების“ ეპოსს ერთმანეთს ადარებს. სხვათა შორის, დავიდოვიჩის ცოდნის სიმწირეზე (და შეიძლება მიზანმიმართულ ქმედებაზეც) მიუთითებს ის, რომ **ქართველთა ერთ-ერთ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს – ხევსურებს – ცალკე ეთნოსად/ხალხად აცხადებს და ქართველებსა და თურქულენოვან ყუბუხებს – ერთი ხის სხვადასხვა შტოებად. რატომ ამ ნონსენსის შესახებ არ იღებს ხმას ჩემი „კრიტიკოსი“?** მისი სათაყვანებელი *დავიდოვიჩი* ხომ ამ თვალსაზრისით ცარიზმის დროინდელი პოლიტიკოსებისა და მათი დაქირავებული მეცნიერების მიმდევარია. როგორც ჩანს, მას ქართველთა ერთიანი ეთნიკური ერთობის მიზანმიმართული დაშლის ასეთი მცდელობანი არ ალელვებს.

მორიგი ციტატა: „**რატომ ღუშს რ. თოფჩიშვილი საყოველთაოდ ცნობილ ფაქტზე, რომ ჩრდილო კავკასიელებს და კერძოდ, ადიღების წინაპრებს – მეოთხებსა და სინდებს ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში – ძვ.წ.ად. მე-5 საუკუნეში ჰქონდათ შექმნილი სახელმწიფო სინდიკა?**“ პირდაპირ ვაცხადებ, „საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტი“ სინდიკის სახელმწიფოს შესახებ არის მითოლოგემა. ასეთი სახელმწიფო არც ერთ წყაროში არაა დაფიქსირებული, არაა შეტანილი ძველი მსოფლიოს ისტორიის არც ერთ სახელმძღვანელოსა და საენციკლოპედიო ლექსიკონში. მეოტები ანტიკურ წყაროებში პირველად

აზოვისპირეთში ძვ.წ. VI საუკუნეში არიან მოხსენიებულნი. მათი განსახლების არეალი მდინარე ყუბანის ქვემო წელსაც მოიცავდა. სტრაბონი სინდებს მეოტებს მიაკუთვნებს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა, ჩვენ მაინც ვიხრებით იმ მოსაზრებისაკენ, რომ მეოტებიც და მათი შემადგენელი სინდებიც ადიღეელთა წინაპრები, პროტოადიგელები იყვნენ. «Локализовать отдельные меотские племена на современной карте пока навряд ли возможно. Единственным исключением в этом отношении являются синды, которые занимали Таманский полуостров, левобережье Кубани и Черноморское побережье до Анапы» (*История народов Северного Кавказа с древнейших времен до конца XVIII века*. М., 1988: 73). ცნობილია მხოლოდ ის, რომ სინდები ცხოვრობდნენ ანტიკური ქალაქების სიახლოვეს და პოლიტიკურად ექვემდებარებოდნენ ბოსფორის სამეფოს და სინდების კუთვნილი ტერიტორია მისი ქალაქების სასოფლო-სამეურნეო გარემოცვას წარმოადგენდა. **«Ряд исследователей считают возможным говорить о сложении в восточной Синдике под влиянием Боспора государства. Основным доводом в пользу этого являются синдские монеты.» «Однако другие ученые отрицают наличие у синдов государства, что синды в своем социально-экономическом развитии не могли далеко уйти от остальных меотских племен. Они считают, что монеты с этником «Синдон», не носящие имя «царя», выпущены одним из боспорских городов (возможно, городом Синдская гавань). Синдские же «цари», вероятно, были просто племенными вождями»** (*История народов Северного Кавказа с древнейших времен до конца XVIII века*. М., 1988: 76). გამოთქმულია ის მოსაზრებაც, რომ **სინდები ეთნიკურად იყვნენ კიმირიელთა მონათესავენი** და რომ მათმა სახელმწიფოებრივმა წარმონაქმნმა ერთი საუკუნე იარსება, რადგან ის ბოსფორის სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა. სინდების არისტოკრატია შედიოდა ბოსფორის მმართველი არისტოკრატიის შემადგენლობაში და რომ **სინდები იყვნენ ელინიზებული** (ბერძენისაგან გადაიღეს ენა და დამწერლობა, სახელები და წეს-ჩვეულებები, მონაწილეობას ღებულობდნენ ბერძენთა შეჯიბრებებში და რელიგიურ ღღესასწაულებში, ატარებდნენ ბერძნულ ტანსაცმელს, და მორთულობას). აქ სამი განსხვავებული შეხედულება შემოგთავაზეთ ე.წ. სინდების/სინდიკას სახელმწიფოს შესახებ (რომელთა სახელმწიფოებრიობასაც მხოლოდ მონეტით ვარაუდობენ). ესაა საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტი? რაც მთავარია, სადაა აქ ტრადიცია. თუ ეს წარმოსახვითი კავკასიური სახელმწიფო მართლაც არსებობდა და იგი პრო-

ტრადიციების იყო, სახელმწიფოებრიობის ტრადიცია ხომ გაწყვეტილი იყო. ისტორიულად ხელშესახები პერიოდისათვის ყუბანის მარცხნივ მცხოვრებ ადიღელებს ხომ სახელმწიფოებრივი ცხოვრებით არ უცხოვრიათ.

„კრიტიკოსს“ თუ დაუფხვრებთ, ჩრდილოეთ კავკასიის თითქმის ყველა ხალხს სახელმწიფოებრიობა ჰქონდა და ისინი სომხეთის, ალბანეთის, იბერიისა და კოლხეთის ანალოგიური სახელმწიფოები იყო. ამის საფუძველს მას ის აძლევს, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ „ძურძუკთა მეფენი“ არიან მოხსენიებულნი. ძველ წყაროებში მოხსენიებული „მეფენი“ ხომ ყოველთვის სახელმწიფოს მეთაურებს არ ნიშნავს და მათში ჩვეულებრივ ტომის ბელადები იგულისხმებიან. ასეთივე ტომის ბელადები გახლდნენ „ძურძუკი მეფენი“. ცივილიზაციის კონტექსტშია განხილული შამილის იმამატიც: „აღარაფერს არ კამბობ იმამ შამილის მიერ ჩამოყალიბებულ სახელმწიფოზე, რომელიც 25 წლის მანძილზე უმკლავდებოდა ერთ-ერთ უძლიერეს იმპერიას“ (კვიციანი 2011: 463). აქვე კიდევ ერთ ალოგიურობაზე უნდა შევჩერდე: „კრიტიკოსის“ სალექციო კურსის – „კავკასიის ხალხთა კულტურული (სოციალური) ანთროპოლოგია“ – მე-9 ლექციის სათაურია: „პოტესტარული ურთიერთობები და სოციალური სტრატეფიკაცია“. აქ კითხვას ვსვამ: თუ ჩრდილოეთ კავკასიაში პოტესტარული ურთიერთობები/ორგანიზაციები არსებობდა, მაშინ რომელ სახელმწიფოებრიობაზეა საუბარი? მკითხველს შევასხენებ, რომ პოტესტარული ორგანიზაცია ესაა საზოგადოებრივი ხელისუფლების ფორმა კლასობრიობამდელ და ჩიფდომის ტიპის გაერთიანებებში, რომელსაც არ ჰქონდა პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი ატრიბუტები. პოტესტარობის ყველაზე ადეკვატური გამოძახატველი ჩვეულებითი სამართალი იყო. პოტესტარულობა ხორციელდებოდა გვაროვნულ-ტომობრივი და სათემო ხელმძღვანელობის, უზუცესთა საბჭოს მეშვეობით. პოტესტარული ორგანიზაციის ფორმები სხვადასხვა იყო: სამხედრო დემოკრატია (ევროპა), საიდუმლო კავშირები (აფრიკა), „დიდი ადამიანების“ ხელისუფლება (ოკეანა). პოტესტარულობის სინონიმია „წინასახელმწიფო“, „პროტოსახელმწიფო“. საინტერესოა, პოტესტარული ორგანიზაციის ეს განმარტება არა აქვს თავის წიგნში მოცემული რუს ეთნოლოგ ლ. კუბელს (Кубель Л. Е. Очерки протестарно-политической этнографии. М., 1988), რომელიც იმავე სილაბუსის დამხმარე ლიტერატურის სიაშია შეტანილი?

„კრიტიკოსი“ ცივილიზაციის ნიშნად მიიჩნევს ადიღურ ეტიკეტსაც, ე.წ. „ადიღე ხაბზეს“. რაც მთავარია, „შემთხვევითი არ არის, რომ მას ბევრი

მკვლევარი იაპონური სამურაის კოდექსსაც კი ადარებს“ (კვიციანი 2011: 463). საინტერესოა, ქართველებსა და სომხებს რომ არ ჰქონდათ ადილეელების (და იაპონელების) ანალოგიური ყოფა-ქცევის მორალურ-ზნეობრივი ნორმები, ეს ერთიანი კავკასიური ცივილიზაციის ხელის შემშლელი არაა? აღნიშნული თვალსაზრისით, ამავე კონტექსტში განიხილავს „უნიკალურ ყაბარდოული ცხენის ჯიშის გამოყვანას“. მეცხენეობის სფეროში ყაბარდოელებს წარმატება რომ ჰქონდათ მიღწეული, ამაში საოცარი არაფერია, რადგან ბოლო დრომდე, ისინი ნახევრად მომთაბარე ცხოვრებას მისდევდნენ – ყაბარდოული კაბაკები რამდენიმე წელიწადში ერთხელ საცხოვრებელ ადგილს იცვლიდნენ; მიწის გამოფიტვის გამო ხშირი იყო შემთხვევა დასახლებული პუნქტის ასი კილომეტრის იქით გადატანისა. საყოველთაოდ ცნობილია ქართველი ხალხის ექსტენსიური სამიწათმოქმედო სისტემის შესახებ, რაც სახენელი (და არასახენელი) მიწის განოციერებითაც იყო განპირობებული. ზემოთ ყაბარდოელების ნახევრად მომთაბარეობის შესახებ მივეთითეთ; ასეთივე ცხოვრების წესი ჰქონდათ მათ მოძვე ადილეელებსაც, რომლებისთვისაც მეურნეობის ექსტენსიური სისტემა უცნობი იყო. XIX საუკუნის შუა ხანებში ადილეელთა მიწათმოქმედების შესახებ წერდნენ: 1. «Когда в селении у горцев накапливается много навоза, то они, для избежания нечистоты, не вывозят его в поля для земледелия, как у нас, а переходят с одного места на другое» (*Н. Данилевский*. Кавказ и его горские жители в нынешнем их положении. В кн.: **Кавказ**: племена, нравы, язык. – Нальчик, 2011. Вып. VIII, стр. 68); 2. «Переселения аулов с места на место очень часты; аул, истощив кругом себя землю, переходит на другое место. Земли им для земледелия нужно немного» (*К. Сталь*. Этнографический очерк черкесского народа. В кн.: **Кавказ**: племена, нравы, язык. – Нальчик, 2011. Вып. VIII, стр. 121). მეცნიერებაში მიწათმოქმედების ასეთ სისტემას, როცა დასამუშავებელი ნიადაგის ნაყოფიერების გაზრდის ხელოვნურ საშუალებებს არ იცნობდნენ, პრიმიტიულს უწოდებენ. ასე რომ, სამიწათმოქმედო კულტურის სფეროში ჩრდილოეთ კავკასიელები (ამჯერად საუბარია ადილეელებსა და ყაბარდოელებზე) და სამხრეთ კავკასიელები სხვადასხვა დონეზე იდგნენ.

კიდევ ერთი ამონარიდი: „არ მგონია რასულ გამზათოვის (ხუნძი, და-დესტნის სახალხო პოეტი – რ. თ.), *ყაიხინ ყულიევის* (ბალყარელი საბჭოთა პოეტი – რ. თ.), *ალიმ კეშოკოვის* (საბჭოთა ყაბარდოელი პოეტი, პროზაიკოსი, სოციალისტური შრომის გმირი, ბოლშევიკური პარტიის წევრი – რ. თ.), *მაჰმუდ ესამბაევის* (ჩაჩანი მოცეკვავე, ცეკვის ჯაღოქარი – რ. თ.), *ოუ-*

რი ტემირყანოვის (გამოჩენილი ყაბარდოელი ღირიჟორი. საბჭოთა კავშირის სახალხო არტისტი – რ. თ.), ჯოხარ ღუდაევის (საბჭოთა გენერალი-მაიორი. დამოუკიდებელი ჩაჩნეთის პირველი პრეზიდენტი – რ. თ.) და სხვა გამოჩენილი ჩრდილოეთკავკასიელი ხალხების წარმომადგენლების წინაპრები ცივილიზაციის მიღმა ყოფილიყვნენ“ (კვიციანი 2011: 464). ბუნებრივია, ეს სია შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო. ცოტა გაუგებარია, რატომაა ამ სიაში ხელოვნების მუშაკთა და მწერალთა გვერდით სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე დასახელებული, ან რატომ არ არიან მასში შეყვანილი ჩერქეზი მამულუქები? მე ხომ არსად ვწერ, რომ ქართველთა მეზობელი ჩრდილოეთ კავკასიური ეთნოსები უკულტურონი იყვნენ? კი, ბატონო, იყვნენ ჩრდილოეთ კავკასიელები კავკასიური მთური ცივილიზაციის მატარებელნი, მაგრამ ვერა-ვინ დაადასტურებს იმას, რომ ქართველებიც – დიდი სახელმწიფოებრივი ტრადიციისა და დასავლეთევროპული ფეოდალიზმის, დამწერლობის მქონენი, V საუკუნიდან მაღალმხატვრული მწერლობის შემქმნელნი, ქრისტიანები, მაღალი ხელოვნების ნიმუშების შემქმნელნი, არაერთი მონუმენტური ნაგებობის ამგებნი, საქალაქო ცხოვრების მატარებელნი, არა გაცვლითი, არამედ ფულადი ნიშნებით მოვაჭრენი, სახელმწიფო სამართლით განმსჯელნი – აღნიშნული ცივილიზაციის ნაწილს წარმოადგენენ. 326 წელს ქრისტიანობის მიღებით ქართველმა ხალხმა დასავლურ ღირებულებებზე გააკეთა არჩევანი, ჩრდილოეთ კავკასიელებმა კი – არა. კავკასიის მკვიდრმა რამდენიმე ათეულმა ხალხმა ორიგინალური კულტურა შექმნა, მაგრამ ეს კულტურები და ქართული კულტურა ერთი ცივილიზაციის ჩარჩოებში ვერ თავსდება.

მე თურმე, ე.წ. „კავკასიის აგრარული ცივილიზაციის ტრადიციულ საკომუნიკაციო კულტურას“: სტუმართმოყვარეობას, ათალიყოობას, ძმადნაფიცობას, სასიგნალო სისტემებს ყურადღებას არ ვაქცევ. ამ ეთნოგრაფიულ მოვლენებს იქ მივაპყრობ სათანადო ყურადღებას, სადაც საჭიროა. ცნობილი და აღიარებული მკვლევრების მიერ ისინი ცივილიზაციის ნიშნებად არ მიიჩნევა და, ბუნებრივია, ვერც ჩემს ყურადღებას მიიქცევდა. „კრიტიკოსი“ აგრძელებს: „ჩვენ ვიცით, რომ „ადილე-ხაბზეს“ თანახმად, ნათესავენ შორის შემვიდე თაობამდე ქორწინება იკრძალებოდა, რაც ხელს უწყობდა ახალგაზრდას ოჯახის შესაქმნელად ხშირად მეზობელი ეთნოსისათვის მიემართა. ამით, რა თქმა უნდა, ეთნოსთაშორისო კულტურულ დიალოგს (ასეა – რ. თ.) ხელი ეწყობოდა“ (კვიციანი 2011: 464). დიახ, ადილეელთა შორის ქორწინება ეგზოგამიური იყო! თურმე ერთი კაცის შთამომავალთა შორის ქორწინების

აკრძალვა შვიდი თაობის განმავლობაში საქორწინო პარტნიორის სხვა ეთნოსში მოძებნას იწვევდა. ეს სიმართლეს არ შესაბამეობა! ადილელები რამდენიმე, ასაკიან ეთნოსს არ წარმოადგენდნენ, რომ საქორწინო პარტნიორი ადილელებთან გარეთ, სხვა ხალხში მოეძებნათ. ადილელები რუსთა კოლონიზაციამდე ჩრდილოეთ კავკასიაში ყველაზე მეტნი იყვნენ. სხვა ხალხებზე თუ ქორწინდებოდნენ ისინი, ამის დასადასტურებლად სათანადო ლიტერატურის მითითება იყო საჭირო. საინტერესოა, კონკრეტულად რომელ ხალხთან ამყარებდნენ ადილელები საქორწინო ურთიერთობას? რამდენი შემთხვევაა ასეთი დაფიქსირებული? როდიდან დასტურდება ასეთი ფაქტები? ყველა ამ შეკითხვაზე სათანადო პასუხის გაცემა და წყაროს მითითებაა საჭირო და არა ზოგადი განცხადებების ფრქვევა. ისიც საინტერესოა, ეთნოსთაშორისო ქორწინებებით რომელ ხალხებს შორის იმართებოდა კულტურული დიალოგი; თუძეცა ასეთ პროცესებს რა კავშირი აქვს ცივილიზაციასთან, გაურკვეველია! სხვათა შორის, როდესაც ქორწინებაზეა საუბარი, მაშინ ვერც იმ ფაქტს ავუვლით გვერდს, რომ დაღესტნური ეთნოსები ამ თვალსაზრისით იზოლაციის ეთნოსები იყვნენ, ენოგამიურნი იყვნენ და ერთმანეთზე თუხუშის წვევები, სისხლით ნათესავები ქორწინდებოდნენ. ამ კრიტერიუმის მიხედვით, თუ ქორწინების ეგზოგამიური ფორმა ცივილიზაციის ნიშანია, დაღესტნელები და დანარჩენი ჩრდილოეთ კავკასიელები როგორღა არიან ერთი ცივილიზაციის წარმომადგენელნი? აქ კიდევ ერთი ეთნოგრაფიული ფაქტი უნდა გავიხსენო, ოღონდ კვების სფეროდან. 1899 წელს ცნობილმა ნორვეგიელმა მწერალმა *კნუტ ჰამსუნი*მ რუსეთის გავლით კავკასიაში იმოგზაურა. ვლადიკავკაზიდან თბილისამდე ეტლით იმგზავრა, რომელშიც ოთხი ცხენი იყო შებმული. ღამე ხევის ოსურ სოფელ კობში გაათენა. მეეტლეს ოთხი ცხენიდან ერთი მოუკვდა. კობის მკვიდრმა ოსებმა კი მკვდარი ცხენის ერთი ნაჭერიც არ დატოვეს შეუსანსლავი. „ეტყობათ, ეს საქმე დიდ სიამოვნებას ჰგვრით, ხელით სინჯავენ ხორცს, ხელებს ითბობენ, იცინიან – აგზნებული, ყრუ სიცილით. ნუთუ მათში წარმართულმა ინსტიქტმა იფეთქა?“ (*ჰამსუნი კ.* განცდილი და ნაფიქრი კავკასიაში. თბ., 2006: 72-79). ამ ფაქტით ჩრდილოეთ კავკასიური და ქართული სამყარო ერთი ცივილიზაციის ნაწილებია? ქრისტიანი ქართველი უსულადოს (თანაც ცხენს) შეჭამდა და შეჭამს? ცხენის ჭამის ტრადიცია კავკასიაში მოსულ ოსებს ხომ მომთაბარეობიდან მოსდგამდათ.

ძალიან ბევრ კითხვას იწვევს შემდეგი აზრაც: „ამავე დროს რეალობაა ისიც, რომ კავკასიაში ზოგიერთ შემთხვევაში ეთნოცენტრიზმი, ეთნოეტა-

ტიზმი და სხვა ნეგატიური მოვლენები ხშირად თავს იჩენენ, რასაც ეთნო-კონფლიქტადღე და ქსენოფობიადღე მივყავართ. ყველა ეხედავთ, რომ ამით, სამწუხაროდ, ჩვენი რეგიონი გამორჩეულია“ (კვიციანი 2011: 464). მეცნიერება ზოგად ფრაზებს ვერ იტანს. კონკრეტული ფაქტების მოყვანა და ანალიზია საჭირო. **ეთნოეგატიზმში დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოს შესაქმნელად ქართველთა სწრაფვა ხომ არ იგულისხმება?** „ჩვენს რეგიონში“, როგორც ჩანს, „კრიტიკოსი“ საქართველოს გულისხმობს, რომლის მკვიდრი ქართველებიც თურმე ქსენოფობიით არიან გამორჩეულები, ყველაფერი შეიძლება დააბრალო ქართველს ხალხს და ქსენოფობიობას კი ვერავინ დააბრალებს. საქართველოს ტერიტორიების მიმტაცებელი რუსების, აფხაზებისა და ოსების მიმართაც კი არ გასჩენიათ ქართველებს ქსენოფობიური განწყობილება. საქართველოს მიმართ „რეგიონის“ გამოყენება დანაშაულია; საქართველო რეგიონი კი არაა, ქვეყანაა. მაგრამ გააჩნია ვისთვის? ქართველები-სათვის ის ქვეყანაა, რუსებისათვის – რეგიონი. ამ ტერმინის გამოყენებითა და ქართველთათვის ქსენოფობიის დაბრალებით რუსებს ხომ არ ვუკმევთ გუნდრუკს?

სხვა ნაშრომში ქართველ ხალხს სხვა ბრალდებაცა აქვს წაყენებული. როგორც იტყვიან, ფაქტი აშკარაა: „*მეთოდოლოგიური დივერსიფიკაციის საფუძველზე დაყრდნობით, საჭიროა ჩვენი კულტურის, იდენტურობის კრიზისის გააზრება. ფაქტობრივად, მე-13 ს-ში ქართული სახელმწიფოს მიერ დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ (თათარ-მონღოლები, ირან-ოსმალეთის „პატრონაჟი“ (უნდა იყოს „პატრონატი“ – რ. თ.)), მოგვიანებით, მე-18-19 საუკუნეების მიჯნაზე, საქართველო გაითქვიფა ჯერ რუსულ იმპერიულ, შემდეგ კი ხელოვნურ, ე.წ. საბჭოთა მეტანაციონალურ იდენტურობაში.*

ამჟამად, ცხადია, *მექანიკურად მე-18-19 საუკუნეების მიჯნაზე არსებულ ქართული კულტურის ტრადიციებს ჩვენ ვერ დავუბრუნდებით*, მაგრამ წარსულთან გაწყვეტილი მეძველერობის აღდგენა, ცარიტული და საბჭოთა წარსულის კრიტიკული გადახედვით, საჭიროა. *ეს საშუალებას მოგვცემს გამოვიძეშოთ ახალი ეროვნული თვითშეგნება, რომელიც გააზრებული იქნება გლობალური და მრავალფეროვანი სამყაროს ჭრილში. ამით ჩვენ დავიბრუნებთ ყველაზე ძვირფას ფასეულობას – ადამიანურობას“* (ჯ. კვიციანი. კავკასიის ცივილიზაცია პოსტსაბჭოურ ისტორიოგრაფიაში. თბ., 2007: 4-5). პირველი, რაც უნდა აღვნიშნო, ის გახლავთ, რომ მოყვანილ ამონარიდს არავითარი საერთო არა აქვს საისტორიო მეცნიერებასთან; ეს რაღაც პოლიტო-

ლოგიური, უფრო სწორედ, ფუტუროლოგიური ოპუსია; მეორე, **თურმე ჩვენი, ე. ი. ქართული კულტურა და იდენტურობა კრიზისის განიცდის** და ეს კრიზისი XIII საუკუნიდან დაწყებულია და ჰოი, საოცრებაჲ, მაინც აქამდე მოგვიღწევია; მესამე, **საქართველო გათქვეფილა ჯერ რუსულ და შემდეგ საბჭოთა მეტანაციონალურ იდენტურობაში**. საკითხავია, თუ სხვებში (რუსებში) გაითქვიფა ქართული იდენტურობა, როგორღა შეიქმნა ამ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მაღალი დონის ქართული კულტურა და მწერლობა? იდენტობადაკარგული ქართველი ხალხი როგორღა იბრძოდა დამოუკიდებლობის, სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად? მეოთხე, ვინ განაცხადა, რომ XVIII-XIX საუკუნეების ქართული კულტურის ტრადიციებს უნდა დავუბრუნდეთ? მართალია, ქართველი ხალხი ისტორიისკენ ლტოლვით მუდმივად გამოირჩეოდა, მაგრამ არა ძველის დაბრუნების სურვილით. მოაზროვნე ქართველები ყოველთვის მომავალზე ფიქრობდნენ. XVIII-XIX საუკუნეების ქართული ხალხური კულტურული ტრადიციები იყო დიდი ოჯახი, ხის სახენწილი იარაღი, ორბორბლიანი საზიდი საშუალებები (ურემი), მიცვალებულის სუდართი დაკრძალვა, ფეხის ფეხზე გადადებით დაჯდომის დაუშვებლობა და სხვ. ეს ყველაფერი დრომ გააქრო, მაგრამ მთელი რიგი ტრადიციები ხელი-ხელსაგოგმანებელია, რომელთაც გაფრთხილება, შენახვა სჭირდება, ისევე როგორც ისტორიულ მანსოვრობას. ამ ორ ღერძს ეყრდნობოდა ქართული მენტალობა, ფასეულობები; მეხუთე, **რას ნიშნავს ახალი ეროვნული თვითშეგნება?** ასეთი ტერმინი ეთნოლოგიურმა მეცნიერებამ არ იცის. ახალი ეროვნული ცნობიერება ახალი, სხვა, განსხვავებული ეთნოსის ფორმირებას უდრის. ე. ი. ქართველებმა არსებულ ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაზე უარი ნებაყოფლობით უნდა ვთქვათ და სხვა ხალხად ვიქცეთ? მეექვსე, არსებული ეროვნული ცნობიერების შეცვლით თურმე „ჩვენ დავიბრუნებთ ყველაზე ძვირფას ფასეულობას – ადამიანურობას“. ნებისმიერი დამეთანხმება, რომ მაღლიან დიდი ბრალდება აქვს ქართველ ხალხს წაყენებული – ადამიანურობა მას კოლექტიურად დაუკარგავს და ახლა მისი დაბრუნება გვჭირდება. მთელი კატეგორიულობით მიიდა განვაცხადო: ეს არაა მეცნიერება და, მით უმეტეს, საისტორიო მეცნიერება. რაც ყველაზე გასაოცარია, ბროშურა, რომელშიც ქართველთა დაკარგულ ადამიანურობაზეა საუბარი, „კრიტიკოსს“ თავისი სალექციო კურსის – „კავკასიის ხალხთა კულტურული (სოციალური) ანთროპოლოგია“ – სილაბუსში ძირითად/სავალდებულო ლიტერატურის ჩამონათვალში აქვს დასახელებული.

საისტორიო მეცნიერებისაგან ასევე ძალიან შორს დგას დასახელებული ავტორის კიდევ ერთი პუბლიკაცია. წინასწარ უნდა განვაცხადო, რომ ეს არის პოლიტოლოგია პარტიისტორიის პოზიციიდან. დაბეჭდვამდე ის მოხსენების სახით წარმოადგინა 2011 წლის 4 მაისს თსუ-ის ივანე ჯავახიშვილის 135 წლის იუბილისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე – „სამოქალაქო საზოგადოება საქართველოში: გზა ახალი ზეეთნიკური ერთობისაკენ“. სესიაზე ეს მოხსენება კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს პროფესორებმა ქეთევან ხუციშვილმა და თინათინ ბოლქვაძემ, ხოლო გეოგრაფის, პროფესორ გიორგი კვინიკაძის უცაბედი კომენტარი ასეთი იყო: „ეს ძალიან საშიშია“. მიუხედავად ამისა, მოხსენების ტექსტი მალევე დაიბეჭდა. შემოგთავაზებთ ამონარიდებს: „საზოგადოების ინტეგრაციას, ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში, ალტერნატივა არ გააჩნია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ილუპება. ამ მხრივ საინტერესოა საქართველოში ოსების და ზოგადად ეროვნული უმცირესობების როლი და ადგილი ახალ ლიბერალურ-დემოკრატიულ ფასეულობებზე დაფუძნებული, „ზეეთნიკური“ სოციუმის ფორმირების პროცესში, რომელსაც პერსპექტივაში, პირობითად „ქართველიანი“ (მრავლობითში „ქართულიანნი“ ან „ქართველიანები“) შეიძლება ეწოდოს“ (ჯ. კვიციანი. ეროვნული უმცირესობანი საქართველოში. XX-XXI სს. თბ., 2011: 3); „ბოლო წლებში საქართველოში განხორციელებული ძვრები, რომელიც დემოკრატიის განვითარებაში, ადამიანის უფლებების დაცვასა და სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში გამოვლინდა, გვაძლევს იმედს, რომ ეროვნული უმცირესობების სოციალური აქტიურობა ქართულ გარემოში ინტეგრაციის მიზნით დასრულდება ახალი სოციუმის – „ქართველიანის“ ჩამოყალიბებით. ასეთი გაერთიანება მიმზიდველი იქნება ეთნიკური ოსებისათვის, რადგან ისინი ქართველებთან ხანგრძლივი თანაცხოვრების შედეგად შესისხლხორცებული არიან ქართულ კულტურასთან, ცხოვრების წესთან და თვითშეგნებითაც ბევრად ემსგავსებიან მათ“ (ჯ. კვიციანი 2011: 41); „იმისათვის, რომ მომავალში შემცირდეს საქართველოში ეროვნულ უმცირესობებთან დაკავშირებული პრობლემები, საჭიროა შეთუშავდეს ქართულ გარემოში ახალი „ზეეთნიკური“ ერთობის მოდელი ან პროექტი, რომელიც დაფუძნებული იქნება როგორც ისტორიული თანაცხოვრების გამოცდილებაზე, ისე დღევანდელი გამოწვევების ობიექტურ გააზრებაზე. ასეთი „ზეეთნიკური“ ერთობის მოდელს, „ქართველიანი“ (მრავლობითში „ქართველთანი“ ან „ქართველიანები“) შეიძლება ეწოდოს, რომლის არსი, ქართული იდეის გათვალისწინებით, სწორედ რომ სა-

ქართველოში მცხოვრები ყოველი ეთნოსის საყოველთაო ინტეგრაციაა. თვით ეს ტერმინიც გარკვეულწილად მიგვანიშნებს საქართველოს საზოგადოების სამომავლო სოციალურ-კულტურული ინტეგრაციის ხასიათზე, რომლის დროსაც მისი ყოველი წევრი (ეროვნული კუთვნილების მიუხედავად) მოტივირებული იქნება, ხელი შეუწყოს ქვეყნის დემოკრატიზაციის შემდგომ განვითარებას“ (ჯ. კვიციანი 2011: 47).

ამრიგად, ასე ადვილად გადაწყდება ქართველ ხალხთან ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციის პრობლემა და დემოკრატიულ განვითარებასაც წინ აღარაფერი დაუდგება. თურმე პრობლემის არსი იმაშია, საქართველოს სახელმწიფოს მოქალაქენი საერთო, გამაერთიანებელ სახელად რას ისურვებენ. ეს ტერმინი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორისა და პროფესორის აზრით, „ქართველიანი“, „ქართულიანი“, „ქართველთანი“, „ქართველიანები“ შეიძლება იყოს. ტერმინი „ქართველიანი“ თურმე მიმზიდველი იქნება ოსებისათვის, რადგან თვითშეგნებით ისინი ქართველებს ემსგავსებიან. კი, მაგრამ რა დააშავეს აფხაზებმა, სომხებმა, აზერბაიჯანელებმა, ქისტებმა, რუსებმა და სხვებმა? პირდაპირ უნდა ვთქვა, რომ ასეთი იდეების გაზიარება საქართველოს დღევანდელი საზოგადოებისათვის ფრიალ საშიშია. არ იფიქრებენ საქართველოს მოქალაქე ოსები და აფხაზები, სომხები და აზერბაიჯანელები იმას, რომ ქართველებს მათი არა ინტეგრაცია, არამედ ასიმილაცია უნდათ? მიუსადაგებენ ისინი საკუთარ თავს ამ ტერმინს? მათთვის რა მნიშვნელობა აქვს ჩვენ „ქართველებს“ ვუწოდებთ თუ „ქართველიანს“? ჩვენ, ქართველებმა, ასეთი ნაბიჯების გადადგმით დაპირისპირებების ახალი კერა უნდა შევქმნათ? „გამოხტება“, მაგალითად, ჯავახეთში რომელიმე ლიდერთაგანი და ეთნიკურ სომხებს ამის გამო ქართველთა საწინააღმდეგოდ განაწყობს, ქართველებს ჩვენი გაქართველება, ასიმილაცია მოუწადინებიათო. ზემოთ ტყუილად არ ვუწოდე ამ ყველაფერს პარტისტორიის პოზიციებიდან დანახული პოლიტოლოგია. დიახ, ტერმინი „ზეეთნიკური“ ერთობა 1971 წლის 30 მარტს სკკპ XXIV ყრილობაზე ლეონიდ ბრეჟნევის მიერ გაცხადდა. ეს ახალი ზეეთნიკური ერთობა „საბჭოთა ხალხი“ იყო. 1974 წლის სკკპ-ის დადგენილებამ საბჭოთა ხალხი ახალ ისტორიულ ერთობადაც გამოაცხადა. ამ მოვლენას „კრიტიკოსიც“ ვერ უვლის გვერდს: „გასათვალისწინებელია, რომ სსრკ-ის პირობებში ოსების ინტეგრაციის ხარისხი ქართველებთან ვერ იქნებოდა სრულფასოვანი, რადგან ორივე ხალხის (ქართველებისა და ოსების, სხვა ხალხებთან ერთად) განვითარება მიმართული იყო იმისაკენ, რომ ზეეთნიკური „ახალი

საბჭოთა ადამიანი“ შექმნილიყო“ (ჯ. კვიციანი 2011: 31). ზეეთნიკური ერთობის – საბჭოთა ხალხის – შექმნის ზუსტად ოცი წლისთავზე ეს ერთობა ხუხულასავით დაიშალა. ახლა ქართველი გვთავაზობს ახალი ზეეთნიკური ერთობის შექმნას იმავე საბჭოთა ტერმინებით. ვინმეს ხომ არ უნდა, რომ ქართველთა მიერ შექმნილი ზეეთნიკური ერთობა – ქართველიანიც (საქართველოს მოქალაქეთა ერთობა) ასევე ხუხულასავით დაიშალოს? მიმაჩნია, რომ „ქართველიანი“ ესაა ახალი რუსული ტერმინის (ზეეთნიკური ერთობის) „რასიანეს“ კალკი. ზემოთ მოყვანილ ციტატას თუ დავუჯერებთ, თურმე ოსები თვითშეგნებით ქართველებს ემსგავსებიან. ეთნიკური ცნობიერება არის ეთნიკური ცნობიერება; კულტურათა მსგავსებაზე საუბარი შეიძლება, მაგრამ ხალხების ეთნიკური ცნობიერების მსგავსებაზე საუბარი ნონსენსია. ოსები თვითშეგნებით ქართველებს თუ ემსგავსებოდნენ, იმიტომ არ დაუპირისპირდნენ მათ შემფარებელ ქართველებს, რუსების დახმარებით, იმიტომ არ წარიტაცეს მათ ძირძველი ქართული ტერიტორიები და კიდევ იმიტომ არ უჭირავთ თვალი სხვა დიდი ტერიტორიების მითვისებაზე? „კრიტიკოსი“ პირდაპირ გვიცხადებს, რომ საჭიროა ახალი ეროვნული თვითშეგნება, რაც ფაქტობრივად, ახალი ეთნოსის წარმოქმნას მოასწავებს, ახალ ეთნოსს კი, ბუნებრივია, ახალი სახელწოდებაც ჭირდება. ასე ხელის ერთი მოსმით წყვეტენ ვილაცებები ქართველი ხალხის ბედს.

კიდევ ერთი გარემოების შესახებ: საბჭოთა ტერმინი გახლდათ „ეროვნული უმცირესობაც“. საქართველოში ერს/ნაციას მხოლოდ ქართველები წარმოადგენენ. საბჭოთა პერიოდის „ეროვნული უმცირესობების“ აღმნიშვნელი ტერმინი „ეთნიკური უმცირესობაა“.

არც ის არის მეცნიერება, როდესაც გვიცხადებენ, თუ კავკასიურ ცივილიზაციას ვაღიარებთ, მაშინ კავკასიაში არსებული პრობლემები, უპირველეს ყოვლისა, ეთნიკური კონფლიქტები მოწესრიგდებაო. რამდენიც გინდა, ელაპარაკე და „უმტკიცე“ აზერბაიჯანელებსა და სომხებს, ინგუშებსა და ოსებს, თქვენ ორივენი კავკასიის ცივილიზაციის წარმომადგენლები ხართო, დაივიწყებენ წარსულს, მიტაცებულ ტერიტორიებს დაუბრუნებენ და სიამტკბილობით იცხოვრებენ ერთმანეთთან? სხვათა შორის, არც ერთი სომეხი და აზერბაიჯანელი მეცნიერი არ ლაპარაკობს საერთო კავკასიური ცივილიზაციის არსებობაზე, რაღა მაინცდამაინც ქართველები წამოვევით სხვათა მიერ გადმოგდებულ ანკესზე? მაჟანს და მაჟანს ხომ არ უნდა მდიდარი ქართული კულტურისა და წარსული სოციალური და ეკონომიკური ცხოვრების დაკანი-

ნება და გაქრობა? იმ დროს, როდესაც მთელ ჩაჩან ხალხს ტერორისტებად აცხადებენ და ქართველებსაც – მათ ხელისშემწყობებად, ხომ არ უნდათ მსოფლიოს დაანახონ, რომ ქართველები და ჩაჩნები ერთი სტერეოტიპის მატარებელი ხალხია, ისინიც ტერორისტები არიან და როგორც პირველთა, ისე მეორეთა ტერორისტობის საფუძვლს საერთო კავკასიური ცივილიზაცია წარმოადგენს?

აუცილებლად მიმაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ ჩემი „კრიტიკოსი“ ე.წ. კავკასიური ცივილიზაციისადმი მიძღვნილ არც ერთ ნაშრომში ორიგინალური არაა – ის იმეორებს მისი „რუსეთელი“ კოლეგების „ნააზრევს“. არც ესაა მეცნიერება! რატომღაც გვგონია, რომ „კავკასიური ცივილიზაცია“ და „ლიცო კავკაზსკოი ნაციონალნოსტი“ ერთ თავში „გადახარშული“ ტერმინებია. ის ერთგვარი სატყუარაცაა. საბჭოთა პერიოდში „ცივილიზაციის“ სინონიმური ტერმინი გახლდათ „ისტორიულ-კულტურული/ეთნოგრაფიული ოლქი“, რომლის შემოტანაც ეთნოგრაფიულ მეცნიერებაში დაკავშირებულია ნ. და ა. ჩეხოვსაროვების სახელთან. აძლენად, ამ სქემაში „კავკასიური ცივილიზაციის“ ცნების მაგივრობას „კავკასიის ისტორიულ-კულტურული“ ცნება ასრულებდა; თუმცა კავკასიის მიმართ რეალურ ვითარებას ზემოთ დასახელებული ავტორებიც უწევდნენ ანგარიშს და კავკასიაში ორ ქვეოლქს – ჩრდილოკავკასიურსა და სამხრეთკავკასიურს გამოყოფდნენ.

ბოლო პერიოდში ჩრდილოეთ კავკასია და სამხრეთ კავკასია, ფაქტობრივად, სხვადასხვა გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური სისტემების ნაწილებად იქცა. გარკვეული წრეები ამ რეალობის წინააღმდეგ გამოდიან და ცდილობენ თანამედროვეობის არაერთი მოვლენა ისტორიით შეამაგრონ. „კავკასიური ცივილიზაცია“ ახალი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ვითარების საწინააღმდეგოდ მოფიქრებული ლამაზი ცნება ხომ არ არის? მავანთა ვარაუდით, რადგან კავკასიას საერთო კულტურული (გეოკულტურული), საერთო ისტორიული (გეოისტორიული), საერთო ენობრივი საფუძვლები ჰქონდა და აქვს, ამიტომ კავკასიის ორი – გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური – სისტემების არსებობას პერსპექტივა არა აქვს; ე. ი. ის ძველებურად, როგორც უკანასკნელი ორი საუკუნის განმავლობაში, ერთი და ერთიანი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური სისტემა უნდა იყოს.

ჩვენ მიერ ჩამოყალიბებული დასკვნები ცივილიზაციის იმ ნიშნებს ეყრდნობა, რომლებიც მეცნიერებაში მიღებული და გაზიარებულია. ავტორის უარყოფითი დამოკიდებულება „კავკასიური ცივილიზაციის“ მიმართ სრულია-

დაც არ ნიშნავს იმას, რომ კავკასიის ხალხები ჩაკეტილ ცხოვრებას ეწეოდნენ, რომ მათ ერთმანეთთან ურთიერთობა არ ჰქონდათ, არ ღებულობდნენ ერთმანეთისგან კულტურის ელემენტებს. განსაკუთრებული ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველ მთიელებს ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა ხალხებთან, ხშირი იყო ორმხრივი მიგრაციული პროცესებიც, თითქმის მსგავსი ჰქონდათ სტუმარმასპინძლობის ტრადიციები. კავკასიელები ანთროპოლოგიურად ახლოს ღვანან ერთმანეთთან, მაგრამ ეს არ გვაძლევს უფლებას მეცნიერებაში ხელოვნური ცნებები და ტერმინები შევქმნათ და არარსებული არსებულად გამოვაცხადოთ. ამით მხოლოდ თავს მოვიტყუებთ და გარეშეთ განქიქების საბაბს მივცემთ.

კავკასიის ხალხებმა მძიმე ისტორია გაიარეს; გარეშე ფაქტორთა გამო-ისობით ისინი სხვადასხვა იმპერიათა მარწუხებში იყვნენ მოქცეულნი; ბევრმა მათგანმა განსახლების არეალიც (ეთნოსფერა) დაკარგა, ზოგიერთი საერთოდ გაქრა, ათეულობით სოფელი გადაიწვა. ეს დიდი ტრაგედია იყო. გმირულმა თავგანწირვამ ამაოდ ჩაიარა. ისტორიას ახსოვს დაპირისპირებებიც კავკასიელთა შორის. ეს დაპირისპირება, სამწუხაროდ, დღესაც გრძელდება. კავკასიელი ხალხების მომავალი განვითარება ურთიერთპატივისცემასა და სიმშაბითებს უნდა ეფუძნებოდეს, მიუხედავად იმისა, პოლიტიკურად სად იქნებიან ისინი. საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდეგ კავკასია კონფლიქტებმა მოიცვა, ხალხები ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ. ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ინსპირირებული ომების შემდეგაც ქართველ ხალხს არც აფხაზებისა და არც ოსების მიმართ სიძულვილის გრძნობა არ გააჩნია. ამასვე ვუსურვებდი აფხაზებსა და ოსებსაც, სომხებსაც და აზერბაიჯანელებსაც. მშვიდობიან კავკასიას, ურთიერთპატივისცემას ალტერნატივა არ გააჩნია. ამისათვის სრულიად არაა საჭირო ისტორიის შელამაზება, ახალი მითოლოგემების შექმნა.

დღეს რუსეთშიც ბევრი სერიოზული მეცნიერია შემფოთებული შექმნილი ვითარებით, შემფოთებულნი არიან ისტორიის ფალსიფიკაციის მცდელობებით, მითოლოგემების შექმნით. იმავე აზრისანი არიან ე.წ. კავკასიური ცივილიზაციის შესახებაც. ამის დამადასტურებლად შემოგთავაზებთ ამონარიდს ცნობილი კავკასიათმცოდნე ეთნოლოგის *ი. კარაპოვის* ნაშრომიდან: «Методологические, гносеологические возможности и перспективы цивилизационного метода оказались восприняты и оценены поверхностно, а его резерв почти не был реализован. Сторонники данного метода (объявившие себя таковыми) не ввели дополнительных и не предложили оригинальных

прочтений известных источников. В итоге не было представлено новых аспектов интерпретации материала и лишь на словах повторялся тезис об уникальности культуры собственного народа или всего горного Кавказа. **Понятия «цивилизация», «цивилизационный» в большинстве случаев оказались не более чем завлекательными эпитетами»** (Карнов Ю. Ю. Традиционные горско-кавказские общества: к проблеме особенностей функционирования в свете истории интерпретаций. Традиции народов Кавказа в меняющемся мире: преемственность и разрывы в социокультурных практиках. СПб, 2010: 175-176).

დაბოლოს, ზემოთ ვახსენე პარტიზტორიის პოზიციებიდან დანახული კავკასიის ისტორია და ეს შემთხვევით არ გამიკეთებია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიის მიმართულების სრულ პროფესორს ჯონი კვიციანს საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ისტორიაში აქვს დაცული. ამ დისერტაციების სათაურებია: 1. **«Комсомол – активный помощник партии в коммунистическом воспитании будущих специалистов в студенческих отрядах (1971-1980 гг.): На материалах комсомольских организаций автономных республик Северного Кавказа»**. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук (спец. 07.00.01 – история КПСС). Махачкала, 1981. 2. **«Политика КПСС в области подготовки специалистов в высшей школе. В 60-80-е годы: опыт и проблемы (На материалах Северного Кавказа)»**. Спец. 07.00.01-история КПСС. Автореферат на соискание ученой степени доктора исторических наук. Ростов-на-Дону. 1991. 1991 წელი კი კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების უკანასკნელი დღეები იყო; ის სულს დაფავდა. რაც მთავარია, თავისი სადისერტაციო ნაშრომების სათაურები და სპეციალობა ჯ. კვიციანმა ყველას დაუმალა და თავი კავკასიოლოგად გამოაცხადა იმიტომ, რომ მისი სადისერტაციო ნაშრომები 1960-1980-იან წლების კომკავშირისა და კომპარტიის კავკასიის ორგანიზაციებს ეხება. შეცდომაში შეიყვანა საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროც, რომლის რეესტრშიც მისი სადისერტაციო თემების სულ სხვა სათაურებია მითითებული.

ბატონო რედაქტორებო! პროფესორი ჯონი კვიციანი კავკასიური ცივილიზაციის აგიტაციითაა დაკავებული, რომელიც მიზანმიმართულად აკნინებს ქართველი ხალხის ისტორიასა და კულტურას. არგაზიარება იმ ბლევვისა,

რომელსაც კავკასიური ცივილიზაცია ჰქვია და ამ ცივილიზაციაში ქართველი ხალხის ხელოვნურად შეყვანისა, რაც თურმე კავკასიის ხალხების დაახლოებას შეუწყობს ხელს და ეთნოკონფლიქტებს მოაწესრიგებს, სულაც არ ნიშნავს კავკასიური კულტურის დაენინებას, ჩვენი მრავალსაუკუნოვანი მეზობლების უპატივცემლობას, რომელთაგანაც კარგიც გვახსოვს და ცუდიც. კავკასიელ მთიელთა გმირობა და თავისუფლებისადმი მისწრაფება ყველასაგან დასაფასებელია. მეცნიერულად კი იმის აღიარება, რომ ქართველები არ იყვნენ საერთო კავკასიური ცივილიზაციის ნაწილნი და მათ განვითარების სულ სხვა გზა გაიარეს, იმას არ ნიშნავს, რომ კავკასიის ხალხებთან საერთო ენა არ გამოვჩნაოთ. ჩვენს ერთად ყოფნას, არაქართველთა პოლიტიკური მოთავეობით ალტერნატივა არა აქვს.

P.S. – 1. ბატონო რედაქტორებო! *ჯ. კეციაშვილის* „კრიტიკული“ წერილი, რომლის პასუხიც აქ შემოგთავაზეთ, კარგა ხანია ჩემთვის ცნობილია. ის ჩემი სათაყვანებელი ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საიტზე იდო, იმ ინსტიტუტის საიტზე, სადაც „კრიტიკოსი“ ჩემი ხელდასმით მოხვდა. ეს ის ისტორიის ინსტიტუტია, სადაც გავიზარდე და წლების განმავლობაში ურთიერთობა მქონდა გამოჩენილ ქართველ მეცნიერებთან, რომლებსაც, ისევე როგორც თითოეულ თქვენგანს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საისტორიო სკოლა ჰქონდა განვლილი, რა თქმა უნდა, არა პარტიზტორიის განხრით. გულდასაწყვეტია, რომ *ჯ. კეციაშვილის* ნააზრევს, პოზიციას ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი იზიარებდა. საინტერესოა, ვისი გადაწყვეტილებით დაიღო ის საიტზე? ასეთ საკითხებს, ჩვეულებრივ, სამეცნიერო საბჭო უნდა წვეტდეს. ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს კი კარგა ხანია თავმჯდომარე არა ჰყავს. სერიოზული კრიტიკა ყოველთვის მისაღებია. რამდენიმე წლის განმავლობაში თავზე ლაფის დამსხმელი წერილების სერია ქვეყნდებოდა ჩემი მისამართით. ბოლოს ნაცარქექიაც კი მიწოდეს იმის გამო, რომ კონკრეტული პიროვნება პლაგიატორობაში ვამხილე. სალანდღავ წერილებს არ ვპასუხობდი, რადგან მიმაჩნდა და მიმაჩნია, რომ ლანძღვას არ უნდა უპასუხო. ასევე ვფიქრობდი *ჯ. კეციაშვილის* შესახებაც, რომელსაც, რა თქმა უნდა, ეთიკის ნორმები არ დაურღვევია, მაგრამ შეფარვით ფაშისტური, არალიბერალური აზროვნების ადამიანი და უცოდინარი მიწოდა. რა თქმა უნდა, ასეთი მხოლოდ მისთვის ვარ, ვისაც ფრაგმენტული ცოდნა გააჩნია კავკასიის ისტორიისა და კავკასიელ ხალხთა კულტურების შესახებ. მე კი იქნებ ცოტა მკვანედაც გამომივიდა იმიტომ, რომ მის ქმედებაში ბევრი რამ

არის დამაფიქრებელი და, თუ ჩავუფიქრდებით, საისტორიო დარგისა და საქართველოს მომავალთანაცაა დაკავშირებული. მომავალში „კრიტიკოსმა“ აღნიშნული ხასიათის რამდენი წერილიც უნდა დაწეროს, მე დროს აღარ დავკარგავ. ასეთი პოლემიკური ხასიათის წერილებს აღარ დავწერ. მიმაჩნია, რომ ეს დროის ფლანგვაა; სჯობს, დრო მეცნიერმა ახალი ნაშრომების წერაში დახარჯოს.

P. S. – 2. ბატონო თედო! ახლა მოგმართავთ როგორც ოფიციალურ პირს – ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანის მოადგილეს. ზემოთ ორჯერ ვახსენე „კავკასიის ხალხთა კულტურული (სოციალური) ანთროპოლოგიის“ სალექციო კურსი, რომლის სილაბუსი სტუდენტისაგან გადმომეცა და რომელსაც აღნიშნული პიროვნება კითხულობს კავკასიოლოგი მაგისტრანტებისათვის. ამჯერად არ ვეხები კურსის შინაარსსა და თითოეული ლექციის ირგვლივ მითითებული ლიტერატურის შეუსაბამობას. მხოლოდ შევახსენებთ, რომ კულტურული ანთროპოლოგებიცა და სოციალური ანთროპოლოგებიც არასდროს ხალხებს არ სწავლობდნენ, მათ ეთნოსები არ აინტერესებდათ და არ აინტერესებთ; არ აინტერესებთ ანთროპოლოგებს არც ეთნოგენეზი და ეთნიკური ისტორია, „ტერიტორიულ-ეთნიკური ლოკალიზაციაც“ და „ეთნიკური დინამიკაც“. ამ საკითხებით კი მისი სილაბუსი დაზუნძულულია. ანთროპოლოგთა კვლევის სფერო მხოლოდ ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული სოციოკულტურული სისტემები, ცალკეული საზოგადოებები და ჯგუფებია. ხალხები/ეთნოსები მხოლოდ ეთნოლოგთა კვლევის საგანია. ასე რომ, სალექციო კურსის სათაური და მისი შინაარსი ზედმეტად ალოგიკურია.